

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Факультет соціальних наук
(повне найменування факультету)

Психологія
(повне найменування кафедри)

Пояснювальна записка

до дипломного проекту (роботи)

магістр
(ступінь вищої освіти)

на тему Психологічна готовність студентів-психологів до професійної
діяльності в умовах війни
(назва теми)

Виконав(ла): студент(ка) 2 курсу,
групи СНз-123 м

Спеціальності 053 Психологія
(код і найменування спеціальності)

Освітня програма (спеціалізація)
Психологія

СПИЦЯ Н.В.
(ПРІЗВИЩЕ та ініціали)

Керівник БОРОДУЛЬКІНА Т.О.
(ПРІЗВИЩЕ та ініціали)

Рецензент КОВАЛЬ В.В.
(ПРІЗВИЩЕ та ініціали)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»
(повне найменування закладу вищої освіти)

Факультет соціальних наук
Кафедра «Психологія»
Ступінь вищої освіти магістр
Спеціальність 053 Психологія
(код і найменування)
Освітня програма (спеціалізація) Психологія
(назва освітньої програми (спеціалізації))

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

« 29 » серпня 2024 року

З А В Д А Н Н Я

НА ДИПЛОМНИЙ ПРОЄКТ (РОБОТУ) СТУДЕНТА(КИ)

СПИЦЯ Наталя Валеріївна

(ПРИЗВИЩЕ, ім'я, по батькові)

1. Тема проєкту (роботи) Психологічна готовність студентів-психологів до професійної діяльності в умовах війни

керівник проєкту (роботи) кандидат психологічних наук, доцент
БОРОДУЛЬКІНА Тетяна Олександрівна,

(науковий ступінь, вчене звання, ПРИЗВИЩЕ, ім'я, по батькові)

затверджені наказом закладу вищої освіти від «02» вересня 2024 року № 358

2. Строк подання студентом проєкту (роботи) 11 грудня 2024 року

3. Вихідні дані до проєкту (роботи) 111 сторінок, 73 джерела, 3 рисунки, 5 таблиць, 7 додатків.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) було реалізовано ряд завдань: досліджено сутнісний зміст і структуру психологічної готовності студентів-психологів до професійної діяльності в умовах війни; виявлено та описано особливості провідних компонентів психологічної готовності до професійної діяльності студентів-психологів в умовах війни; здійснено емпіричне дослідження щодо виявлення психологічної готовності майбутніх психологів в період війни на основі якого описано механізми формування психологічної готовності та розроблено рекомендації щодо оптимізації психологічної готовності студентів-психологів до професійної діяльності.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) рис. 2.1. Розподіл респондентів дослідження згідно з курсом та освітнім ступенем (у %); рис. 2.2. Співвідношення коефіцієнтів значущості факторів професії для студентів-психологів; рис. 2.3. Рівень самоконтролю у спілкуванні студентів-психологів; таблиця 2.1. Кількісний показник резильєнтності по шкалі Коннора-Девідсона (у %); таблиця 2.2.

Середні показники мотивації студентів-психологів виявлені за методикою визначення мотивація професійної діяльності; таблиця 2.3. Коефіцієнти значущості факторів професії для студентів-психологів за методикою вивчення факторів привабливості професії (у балах); таблиця 2.4. Рівень толерантності до невизначеності студентів-психологів (у балах); Таблиця 2.5. Резильєнтність студентів-психологів (у балах).

6. Консультанти розділів проєкту (роботи)

Розділ	ПРИЗВИЩЕ, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	прийняв виконане завдання
1	БОРОДУЛЬКІНА Т.О., доцент	23.09.2024	06.10.2024
2	БОРОДУЛЬКІНА Т.О., доцент	07.10.2024	20.10.2024
3	БОРОДУЛЬКІНА Т.О., доцент	21.10.2024	27.10.2024
Нормок-ь	КОВАЛЬ В.О., в.о.зав.кафедри	08.11.2024	10.11.2024

7. Дата видачі завдання «29» серпня 2024 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проєкту (роботи)	Строк виконання етапів проєкту (роботи)	Примітка
1	Узгодження теми та затвердження завдання на дипломний проєкт(роботу)	29.08.2024	
2	Збір матеріалу та вивчення літературних джерел на дипломний проєкт (роботу)	30.08.2024	
3	Затвердження теми	02.09.2024	
4	Складання змісту	20.09.2024	
5	Виконання першого розділу	23.09.2024	
6	Виконання другого розділу	07.10.2024	
7	Виконання третього розділу	21.10.2024	
8	Формування висновків	28.10.2024	
9	Перевірка роботи керівником	01.11.2024	
10	Оформлення дипломного проєкту(роботи)	04.11.2024	
11	Нормоконтроль та перевірка на запозичення	08.11.2024	
12	Попередній захист дипломного проєкту(роботи)	11.12.2024	
13	Подання роботи на кафедру	11.12.2024	
14	Одержання відгуку та рецензії	13.12.2024	
15	Захист дипломної роботи	23.01.2025	

Студент(ка) _____ Наталя СПИЦЯ
(підпис) (Ім'я ПРИЗВИЩЕ)

Керівник проєкту (роботи) _____ Тетяна БОРОДУЛЬКІНА
(підпис) (Ім'я ПРИЗВИЩЕ)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 111 с., 5 табл., 3 рис., 73 дж., 7 дод.

Об'єкт дослідження: психологічна готовність до професійної діяльності студентів-психологів.

Предмет дослідження: особливості і структура психологічної готовності студентів-психологів до професійної діяльності в умовах війни.

Мета дослідження: на основі виявлення особливостей і структури психологічної готовності студентів-психологів до професійної діяльності в умовах війни описати механізми та можливості оптимізації психологічної готовності.

Методи дослідження: використано теоретичні (аналіз наукової літератури з проблеми, узагальнення та систематизування) та емпіричні методи (тести, опитувальники, анкетування).

В роботі досліджено психологічну готовність студентів-психологів до професійної діяльності в особливих умовах війни; виявлено ряд провідних компонентів психологічної готовності до професійної діяльності студентів-психологів в умовах війни; здійснено емпіричне дослідження щодо виявлення психологічної готовності майбутніх психологів в період війни; виявлено шляхи оптимізації механізмів формування психологічної готовності студентів-психологів до професійної діяльності та надано рекомендації для закладів вищої освіти щодо їх реалізації.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використовувати пропозиції щодо оптимізації механізмів психологічної готовності в навчальному та поза навчальному процесах у закладах вищої освіти України.

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ, МОТИВАЦІЙНО-ВОЛЬОВИЙ КОМПОНЕНТ, СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ КОМПОНЕНТ, ЕТИКО-АКСІОЛОГІЧНИЙ КОМПОНЕНТ, КОГНІТИВНО-ОПЕРАТИВНИЙ КОМПОНЕНТ, СТРЕСОСТІЙКІСТЬ

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	11
1.1. Методологічні засади розуміння психологічної готовності до професійної діяльності.....	11
1.2. Психологічні детермінанти становлення професійної готовності до професійної діяльності майбутнього психолога в умовах війни.....	24
1.3. Інтегративний підхід як основа дослідження професійної готовності студентів-психологів до професійної діяльності в умовах війни.....	33
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ І СТРУКТУРИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	44
2.1. Організація та методи дослідження.....	44
2.2. Особливості компонентів психологічної готовності студентів-психологів українських закладів вищої освіти	55
РОЗДІЛ 3. МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОПТИМІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	70
3.1. Механізми формування психологічної готовності українських студентів до професії психолога в умовах війни.....	70
3.2. Рекомендації щодо оптимізації психологічної підготовки майбутнього спеціаліста психолога.....	80
ВИСНОВКИ.....	88
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	93
ДОДАТКИ.....	102

ВСТУП

Актуальність дослідження полягає у тому, що у світі постійно зростає потреба у психологічній підтримці, а за наявності глибоких політичних, соціальних, економічних криз країни необхідність в компетентній психологічній підтримці суспільства зростає в геометричній прогресії. Військові конфлікти спричиняють значні психоемоційні травми як у військових, так і у цивільного населення. Ситуація в Україні, починаючи з 2014 року, актуалізувала необхідність психологічної підтримки, а з початком повномасштабного вторгнення психологи стали невід'ємною умовою виживання українського суспільства в надзвичайних умовах війни. Психологи відіграють ключову роль у наданні підтримки, допомоги у подоланні стресу, посттравматичного стресового розладу, депресії та інших психологічних проблем. Варто зауважити, що є актуальність роботи як з цивільним населенням так і з військовими. Військові дії в сучасному світі європейської країни створюють унікальні виклики для психологів.

Підготовка майбутніх фахівців до роботи в умовах війни потребує специфічних навичок, включаючи стійкість до стресу, швидке прийняття рішень у кризових ситуаціях та здатність працювати в умовах обмежених ресурсів. Війна змінює вимоги до психологічної підготовки фахівців. Гіперактуальними стають навички роботи з травмою, розуміння військової психології, знання методик реабілітації та реінтеграції учасників бойових дій. Майбутні психологи повинні бути готовими до етичних дилем, які можуть виникнути під час роботи в умовах війни, включаючи питання конфіденційності, нейтралітету та професійної відповідальності. Варто зауважити, що робота в умовах війни виснажує психологічні ресурси самих фахівців, тому необхідно досліджувати та впроваджувати стратегії підтримки їхнього власного психічного здоров'я і благополуччя.

В умовах сучасних реалій України, де військовий конфлікт триває, дослідження психологічної готовності майбутніх психологів до професійної

діяльності є надзвичайно важливим для забезпечення ефективної допомоги постраждалим та підтримки функціонування суспільства в цілому. Але однією з провідних детермінант актуальності даного дослідження є те, що багато фахівців, які до певного моменту вже працювали у різних професійних сферах, з початком навали рф змінюють свій вибір в напрямку допомагаючих професій: волонтерська діяльність, психологічна допомога – для багатьох ці напрямки з діяльності на громадських засадах стають новою професією. Молодь, для якої професія психолога стає першою обраною в житті спеціальністю, також знаходяться під впливом багатьох детермінант, спричинених війною. В такому випадку виникає низка додаткових питань – чи не є вибір професії психолога намаганням допомогти самому собі в умовах глибокої внутрішньої кризи невизначеності в крихких умовах війни, чи не змінить своє рішення спеціаліст психолог після того, як війна нарешті завершиться і країна почне повертатися до мирного життя, наскільки кваліфікованою буде допомога психолога та що саме має змінитись (і чи має взагалі щось змінюватись) в системі психологічної фахової вищої освіти в умовах війни.

Питання особистісної та психологічної готовності до професійної діяльності в той чи іншій мірі досліджували такі вчені як Н. Байбекова, Л. Барінова, В. Вінс, Ю. Вінтюк, В. Вишньовський, Т. Гура, Т. Жванія, О. Кокун, В. Панок, Г. Патриляк, Н. Пророк, О. Сафін, О. Сторожук, М. Томчук, О. Хуртенко, Т. Ямчук та ін. Проблема психологічної готовності в умовах війни поки що в українській науці мало досліджувалась. Враховуючи актуальність проблеми наявна література вказує на необхідність подальшого дослідження особливостей психологічної готовності студентів, які навчаються на спеціальності «Психологія» в українських ЗВО в умовах війни та повоєнного стану з майбутніми перспективами українського суспільства.

Об'єкт дослідження: психологічна готовність до професійної діяльності студентів-психологів.

Предмет дослідження: особливості і структура психологічної готовності студентів-психологів до професійної діяльності в умовах війни.

Мета: на основі виявлення особливостей і структури психологічної готовності студентів-психологів до професійної діяльності в умовах війни описати механізми та можливості оптимізації психологічної готовності.

Для реалізації поставленої мети, відповідно до об'єкту і предмету дослідження було сформульовано ряд завдань, які послідовно вирішено та висвітлено в розділах магістерської роботи:

1. На основі теоретичного аналізу наукової літератури розкрити сутнісний зміст психологічної готовності до професійної діяльності психолога, визначити основні компоненти психологічної готовності до професійної діяльності студента-психолога в умовах війни.

2. В результаті емпіричного дослідження описати особливості структурних компонентів психологічної готовності до професійної діяльності студентів-психологів, зокрема: мотиваційно-вольовий, соціально-психологічний, когнітивно-оперативний, етико-аксіологічний компоненти та психічну стресостійкість.

3. На основі проведеного дослідження описати механізми формування психологічної готовності студентів-психологів та можливості її оптимізації в умовах війни; розробити рекомендації для покращення психологічної готовності в процесі навчання в закладах вищої освіти студентів-психологів до професійної діяльності.

У процесі дослідження для розв'язання поставлених завдань використано теоретичні (аналіз наукової літератури з проблеми, узагальнення та систематизування) та емпіричні методи (методика К. Замфір у модифікації А. Реана щодо мотивації професійної діяльності; методика вивчення факторів привабливості професії у модифікації Н. Кузьміної та А. Реана; опитувальник з виявлення толерантності до невизначеності С. Баднера; діагностика резильєнтності за шкалою Коннора-Девідсона-10;

тест на оцінку самоконтролю у спілкуванні М. Снайдера та ряд авторських питань розроблених для анкетування).

Наукова новизна і теоретична значимість дослідження визначаються його спрямованістю на подальший розвиток психологічної теорії щодо психологічної готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності психолога та практичних рекомендацій для оптимізації роботи закладів вищої освіти у підготовці фахівців зі спеціальності 053 «Психологія»:

- вперше досліджено психологічну готовність студентів-психологів до професійної діяльності в особливих умовах війни;
- вперше виявлено ряд провідних компонентів психологічної готовності до професійної діяльності студентів-психологів в умовах війни;
- розроблено методiku та згідно з нею здійснено емпіричне дослідження щодо виявлення психологічної готовності майбутніх психологів в період війни;
- виявлено шляхи оптимізації механізмів формування психологічної готовності студентів-психологів до професійної діяльності та надано рекомендації для закладів вищої освіти щодо їх реалізації.

Практична значущість проведеного дослідження полягає у тому, що результати дослідження можуть використовуватись у процесі реалізації стандартів вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія». Рекомендації надані в роботі можуть бути включені та реалізовані в програмі дисципліни «Вступ до спеціальності». Крім того, висновки одержані в роботі, можуть бути використані для підвищення ефективності не тільки протягом безпосередньо навчального процесу, але й в поза навчальний час, у виховній роботі в українських університетах.

Дослідження проведено на базі університету Національного університету «Запорізька політехніка» із залученням студентів інших українських університетів, які готують фахівців зі спеціальності 053 «Психологія» всіх курсів освітніх ступенів «бакалавр» і «магістр». Загальна кількість респондентів склала 88 студентів. Дослідження проводилось восени

2024 року на основі розробленої за допомогою Google Forms авторської анкети-опитувальника, з використанням психодіагностичних методик: мотивації професійної діяльності К. Замфір у модифікації А. Реана, вивчення привабливості професії у модифікації Н.Кузьміної та А. Реана, виявлення толерантності до невизначеності С. Баднера, діагностики резильєнтності Коннора-Девідсона-10, оцінки самоконтролю у спілкуванні М.Снайдера.

Результати дослідження впроваджено на IX Міжнародній науково-практичній конференції «Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, перспективи» 25-26 жовтня 2024 р.

Структура та обсяг магістерської роботи обумовлено логікою дослідження та складаються зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

1.1. Методологічні засади розуміння психологічної готовності до професійної діяльності

Першим завданням в рамках заявленого дослідження є чітке визначення того, що собою являє психологічна готовність особистості до професійної діяльності в цілому. Наявність психологічної готовності до професійної діяльності визначатиме, наскільки успішно реалізується професіонал у своїй сфері та наскільки успішним є результати його роботи. У випадку з психологією це буквально рівнозначно якості життя цілого суспільства, адже від того, наскільки якісно виконується така почесна місія як психологічна діяльність, залежить буквально ментальне здоров'я громадян в державі. Сучасна література з психології визначає психологічну готовність як підґрунтя для якісного результату, можливості регулювати, стабілізувати та контролювати цілеспрямовану діяльність фахівцем. Психологічна готовність є найважливішим особистісним показником ступеню успішності професійної діяльності, адже вона проявляє відповідність всіх структур особистості професійній діяльності людини.

Тому, логічно, що від психологічної готовності залежить ефективність роботи. Проблемі психологічної готовності присвятили свої дослідження як вітчизняні так і зарубіжні дослідники, серед яких варто відмітити таких авторів як Н. Байбекова, Л. Барінова, В. Вінс, Ю. Вінтюк, В. Вишньовський, Т. Гура, Н. Дідик, Т. Жванія, О. Ігнатюк, П. Казар'ян, О. Кокун, В. Панок, Г. Патриляк, Н. Пророк, О. Сафін, О. Сторожук, М. Томчук, О. Шолох, Т. Ямчук та ін. [1- 2; 7- 8; 13-14; 17; 22-23; 25-27; 38-40; 45; 50; 56; 64; 67-68].

Сформованість суми психологічних властивостей є чи не найважливішою для реалізації потенціалу спеціаліста. О. Самойленко та

П. Лисак [49] проводять ретельний аналіз підходів до розуміння психологічної готовності, надаючи їй визначення як певного стану мобілізації всіх психофізіологічних систем людини, які забезпечують ефективність виконання певних дій та як «всебічне охоплення всіх сторін особистості фахівця, виокремлюючи пізнавальні, емоційні та мотиваційні компоненти, а також умови формування готовності до творчої праці: самостійність і критичне засвоєння культури, активна участь у вирішенні суспільно значущих завдань, розвиток творчого потенціалу особистості – її психічних процесів» [49 с. 235].

В літературі з психології, яка висвітлює проблематику психологічної готовності прослідковується наявність двох підходів до вирішення цього питання з урахуванням необхідного визначення як структури так і змісту психологічної готовності. В широкому розуміння психологічну готовність визначають за допомогою функціонального та особистісного підходів. Функціональний підхід розглядає психологічну готовність в рамках певних показників діяльності спеціаліста, а саме: інструментальні, часові, ресурсні, операційні. Психологічна готовність передбачає існування двовимірності: передування певній людській діяльності, надання можливості досягнути певного визначеного результату та саме виявлення психологічної готовності після завершення дії, згідно з отриманим результатом. «Вияв стану психологічної готовності до діяльності залежить від індивідуальних особливостей особистості, конкретних зовнішніх ситуаційних умов та можливих завдань діяльності», – вважають О. Самойленко та П. Лисак [49, с. 235].

З позиції особистісного підходу психологічна готовність досліджується в якості результативності, тобто буквально підготовленості особи до певного виду діяльності та наявності низки важливих особистісних якостей, які включають, поміж іншого, когнітивні здібності й рівень мотивації. Крім того, важливими аспектами є розрізнення загальної готовності та довготривалої якісної готовності.

Здійснюючи наукову розвідку, О. Самойленко та П. Лисак, підсумовують, що психологічна готовність може розглядатись у вимірі довготривалої, що визначає певну поведінку спеціаліста, який має свої особистісні унікальні якості. Така поведінка може бути варіабельною стосовно різних ситуацій професійної діяльності, але має межі варіативності. Крім того, варто зауважити, що психологічна готовність детермінована вільним волевиявленням особи.

Стан психологічної готовності деякі дослідники розглядають згідно стану повної психічної готовності, такої готовності, що наближена до повної та неповної психічної готовності, поряд з яким може бути і стан повної неготовності. Загалом, психологічна готовність має бути синтезом психологічних особливостей спеціаліста серед яких необхідно враховувати позитивне ставлення до діяльності, стійкість інтелектуальних почуттів, спроможність підтримувати позитивні психічні стани під час діяльності, зважаючи на різноманітність ситуацій, психологічні особливості сенсорного та когнітивного рівня.

О. Самойленко та П. Лисак зазначають, що «психологічна готовність містить також емоційну стійкість, що забезпечує витривалість і самовитримку; професійне мислення, яке дозволяє проникати в причинно-наслідкові зв'язки процесу діяльності, аналізувати свою діяльність, відшукувати наукове пояснення успіхів і невдач, передбачити результати роботи» [49, с. 237].

Автори монографії, присвяченій проблемі формування творчої особистості, виділяють серед важливих ознак психологічної готовності високий рівень сформованого морально-психологічного підґрунтя (громадянська позиція, потреба працювати з якісною самовіддачею, відчуття обов'язку, відповідальне ставлення до професійної діяльності, наполегливість, творчий підхід), яке гарантує досягнення високого професійного рівня та забезпечує творчий підхід до реалізації свого професійного потенціалу [58].

Існує підхід, в якому готовність до професійної діяльності на психологічному рівні визначається двома векторами. Це, по-перше, загальна генералізована особистісна готовність, що означає безпосередню професійну підготовку, стан психіки та чітке усвідомлення спрямування своєї діяльності, помножені на особистісний досвід та спеціальні знання. Такі характеристики загалом вказують на сформовану систему координат мотиваційного вектору та здатність керувати, піддавати контролю свої психоемоційні стани. В такому випадку можна говорити про достатньо виражену психологічну готовність фахівця. Крім того, по-друге, важливо охарактеризувати і специфічну профготовність в якості поєднання «психологічних феноменів і понять на різних рівнях становлення професіонала» [49, с.237].

Як вже відмічалось, колектив співавторів [58] також акцентує увагу на тому, що психологічна готовність професіонала обов'язково включає в себе високу якість виконання професійних обов'язків, що стає можливим тільки за рахунок високого рівня морально-психологічних характеристик особистості, які впливають на загальну готовність професіонала до виконання своїх обов'язків з творчим підходом.

В рамках дослідження психологічної готовності варто звернутися і до самоусвідомлення майбутнім професіоналом себе у професії. Тут є сенс зосередитись на феномені довіри до себе, хоча, на думку спеціалістів, це є категорією підвищеної складності та також передбачає багатофакторність та багатоаспектність. С. Шевченко в своєму дослідженні проблеми звертає увагу на те, що в найширшому розумінні довіра означає «здатність повірити, доручити, віддати на віру, на совість, уповноважити; покладатися на кого-небудь, вірити йому, не сумніватися в чесності; почуття або переконання щодо якоїсь особи, що ця людина надійна; на неї можна покластися відносно істинності того, що вона говорить або робить; властивість або стан особистості, що уможлиблюють бути впевненою у сумлінності, щирості, у правильності чого-небудь [63, с. 30-31]. У гештальттерапії, зокрема у працях

Ф. Перлза та його послідовника Е. Шострома, довіра до себе розглядається як ключовий аспект особистості, що спирається на здатність людини знаходити підтримку всередині себе. У біхевіоральному підході довіру до себе пов'язують із почуттям впевненості та саме ефективності, тобто вірою у власні можливості досягти бажаного результату. Гуманістична психологія, зокрема погляди А. Маслоу, С. Джуларда та К. Роджерса, підкреслює, що довіра до себе пов'язана з автентичністю, здатністю до саморозкриття, прийняттям життєвого досвіду та слуханням своєї інтуїції, що сприяє особистісному розвитку і творчій активності.

Важливо відмітити, що сформована довіра (впевненість) у своїх особистих силах щодо вирішення спектру проблем професії психолога є ключовим моментом формування довіри між психологом та людьми, з якими спеціаліст працює. Н. Єрмакова стверджує, що віра в самого себе прямо впливає на самоідентичність [16]. Через це ми в змозі усвідомити свою унікальність та цінність, не зважаючи на мінливі обставини життя та постійні виклики зовнішнього світу. І навпаки, якщо людина втрачає віру в себе – автоматично підривається самоповага і самооцінність, власне Я стає слабким та постійно потребує підтвердження правильності своїх дій і рішень від інших людей. Віра в себе формує цілісну та впевнену картину світу людини, вона є необхідною складовою для подолання невпевненості та тривожності, тобто, є основою психологічного комфорту без якого не можлива будь-яка професійна, творча діяльність.

«Деякі дослідники, – акцентує С. Шевченко, – які займалися проблемами довіри та віри, серед яких можна виділити О. Кокуна, Л. Колчину, Р. Кондрашову, Н. Кравець, та ін., аргументують, що віра перевищує силу всіх формально-логічних і фактичних доказів. Тому, поняття «віра в себе» – це беззаперечне прийняття людиною власної цінності. А довіра до себе – рефлексивний феномен самосвідомості, що пов'язаний із самовідстороненням та становленням певної ціннісної позиції до себе самого як до іншого» [63, с. 35]. В основі довіри, на відміну від віри, як такому

явищі, що базується на догматичному акті однозначного прийняття певного знання, лежить раціональне усвідомлене, перевірене на власний життєвий досвід. Тому, довіра до себе проходить певне становлення і з часом стає стабільною особистісною рисою, що породжує впевненість у своїх діях та рішеннях. Аналізуючи феномен довіри до себе, С. Шевченко приходить до висновку, що «довіра до себе – це оцінка своїх можливостей і ресурсів, заснована на їхньому знанні; впевненість у собі є інтеграцією самоприйняття та довіри до себе, що проявляється у твердженні себе як суб'єкта життєдіяльності та власного саморозвитку» [63, с. 36]. Довіра до себе – це сплав усвідомлення та рефлексії на минуле, теперішнє та планування майбутнього з виваженою оцінкою своїх можливостей.

Діалогічність довіри до себе передбачає активне включення рефлексії особистості в момент довіри. Рефлексивність у довірі до себе дає змогу людині знаходити свій життєвий шлях, спираючись на ціннісне ставлення до себе. Це положення стало основою для дослідження зв'язку між довірою до себе та біографічною рефлексією, яка полягає в осмисленні та самоаналізі власного життя. Біографічна рефлексія може проявлятися як продуктивний самоаналіз життєвого шляху або як міркування про життєвий досвід. Перше притаманне тим, хто довіряє собі, а друге — тим, хто сумнівається у собі [31]. В цілому, автор дослідження, присвяченого проблемі довіри, приходить до висновку, що «довіра розуміється як інтегральний психологічний феномен, що поєднує емоційні, когнітивні та поведінкові реакції особистості, пов'язані з актуальною значимістю об'єкта довіри, і оцінкою його безпечності. Спираючись на таке розуміння, можна визначити довіру до себе як особливий інтеграційний внутрішньо особистісний феномен, що дозволяє людині зайняти певну ціннісну позицію по відношенню до самої себе і виходячи з цієї позиції, будувати власну життєву стратегію, вибудовувати життєдіяльність» [63, с. 39].

Психологічна готовність передбачає здатність особистості до здійснення самостійного життєвого вибору, яка формується сукупністю

соціальних та психологічних чинників. Т. Титаренко [55]. у своїх дослідженнях життєвого вибору та готовності до його здійснення виділяє головні психологічні фактори, які впливають на прийняття важливих рішень і сприяють їхній реалізації. До цих факторів належать здатність до самоорганізації, що передбачає широкі можливості для вибору; наявність цілісного світогляду та саморозуміння, які допомагають орієнтуватися на власний досвід і досвід спільноти; прагнення знайти найкращий життєвий шлях через удосконалення самопізнання, обробки інформації та творчого мислення. Здійснення життєвого вибору залежить від таких психологічних характеристик, як: розвинене творче мислення; високий рівень рефлексії; незалежність; зрілість; адаптованість; готовність до ризику; цілеспрямованість; організованість; високий розвиток волі.

М. Павлюк у своєму дослідженні звертає увагу на самостійність як інтегровану якість особистості. Самостійність є результатом накопиченого суб'єктивного досвіду (інтуїтивно-епізодичного, репродуктивного, евристичного, креативного. Тобто, ми розглядаємо комплекс умінь особистості, що сформувався в результаті онтогенезу [37, с. 97]. Передбачається, що самостійність майбутнього професіонала створюється завдяки системі зовнішнього та внутрішнього процесів, які уможливорюються завдяки вільному вибору людини. Крім того необхідними умовами є усвідомлення вектору процесів, а саме до яких цілей прагне особистість та разом з цим усвідомлення особистої відповідальності за прийняті рішення та реалізовані дії. Загалом, зазначає М. Павлюк, «у ряді концепцій вітчизняних психологів проблема самостійності тісно переплітається з проблемою свободи, вільної поведінки, вільного вибору» [37, с. 97].

М. Томчук на основі результатів свого дослідження приходить до висновку про існування декількох груп загальних принципів формування психологічної готовності особистості до професії:

1. особистісні риси та властивості, які найкраще відповідають майбутній професії, сприяють успішності в реалізації;

2. спричинення, тобто чинники, які зумовлюють готовність здійснювати певну діяльність;
3. системність, тобто існування взаємозв'язку між всіма компонентами, які й зумовлюють психологічну готовність (виявляється на основі аналізу емпіричних даних);
4. порівняння, тобто результати аналізу емпіричних даних мають бути порівняні з уже відомими результатами досліджень, або з контрольною групою;
5. динамічність (динаміка змін репрезентативних показників);
6. вікові особливості особистості;
7. вдосконалення змісту, форм, методів та методик, як умови розвитку психологічної готовності;
8. максимальне узгодження технологій формування психологічної готовності з індивідуальними особливостями [56, с. 41-42].

На думку М. Томчук проблема великої розбіжності думок щодо визначення психологічної готовності до діяльності існує через нехтування чітким розумінням структури особистості. Ігнорування системного підходу та вульгаризоване розуміння специфіки психологічних явищ призводять до непорозумінь та неточностей досліджень такого роду. Тому автор здійснює свою наукову розвідку проблематики психологічної готовності до діяльності надаючи перевагу особистісному підходу до розуміння сутності психологічної готовності особистості до професії. Тобто, такий підхід обумовлює акцентування на підготовленості особистості до певної діяльності, що охоплює цілу низку компонентів. М. Томчук в решті виводить чотири провідні компоненти в структурі психологічної готовності: мотиваційний, когнітивний, операційно-процесуальний, емоційно-вольовий

А. Шиманслій також висвітлює проблему психологічної готовності як стану готовності діяти та реагувати на виклики [70]. Психологічна готовність до професійної діяльності визначається як позитивне ставлення до професійної ролі та прийняття своїх здібностей виконувати її. Серед

компонентів психологічної готовності виділено: операційну, мотиваційну, соціально-психологічно та психофізіологічну складові. Автор стверджує, що «психологічна готовність для професійної діяльності визначається вимогами самої діяльності до психічних процесів, станів та властивостей особистості, мотивацією до цієї професії, орієнтацією особистості, а також життєвим і професійним досвідом людини. Таким чином, психологічна готовність включає готовність особи ефективно виконувати обрану професію, що є важливим фактором на шляху до успішної професійної діяльності» [70, с. 34].

Ми вже вказували у дослідженні на те, що психологічну готовність до професії можна вивчати як ціннісну характеристику особистості щодо своєї діяльності, привнесення сенсу та значущості в ту роль, яку людина обирає як свою майбутню професію. Це стан психологічних та психофізіологічних параметрів людини, що є обов'язковими для реалізації певної діяльності. Згідно з О. Ігнатюком серед компонентів психологічної готовності варто виділити: операційний – володіння певним набором методів дій, знань, певних умінь та навичок разом із можливістю оволодіння новим досвідом у межах конкретної діяльності; мотиваційний – система мотиваційних властивостей щодо певної діяльності (когнітивні мотиви, досягнення самореалізації); соціально-психологічний – характеризує рівень зрілості комунікативної сфери особистості, а також здатність виконувати колективну розподілену роботу, підтримувати стосунки в колективі, уникати конфліктів, особливо деструктивних; психофізіологічний, як готовність усіх систем організму діяти в обраному напрямку [22].

Отже, загалом психологічна готовність передбачає ряд особливих характеристик які в цілому складають відповідність особистісних якостей вимогам професійної діяльності з підготовленістю до професії, що передбачає знання, досвід та уміння вчитись постійно. Психологічна готовність є істотною передумовою цілеспрямованої діяльності, її регуляції, стійкості, ефективності. Психологічна готовність передбачає наявність

стійкого бажання працювати в певній сфері діяльності, наявність знань, умінь та навичок, індивідуально-типологічні та соціально-психологічні риси особистості, що гарантують ефективність в обраній галузі протягом довготривалого періоду професійної реалізації.

Психологічна готовність є багатограним поняттям, яке стосується різних властивостей і стану особистості. Це не просто характеристика, яка описує окремі риси індивіда, а комплексний показник його активності та потенціалу, який відображає готовність людини до професійної діяльності та ступінь її відповідності певним вимогам професії. З одного боку, психологічна готовність включає наявні професійні знання, навички та вміння, а з іншого – особистісні риси, такі як переконання, здібності, інтереси, пам'ять, мислення, емоційність та моральні якості, які визначають здатність людини успішно виконувати свої професійні обов'язки.

Ядром психологічної готовності є психічні процеси та властивості, які формують основу особистісних характеристик та є підґрунтям для розвитку необхідних професійних якостей. Сутність готовності передбачає взаємозв'язок між свідомістю, поведінкою та особистісними переконаннями. Це означає, що для досягнення успіху в професійній діяльності важливо не тільки мати певний обсяг знань, але й вміти їх застосовувати з урахуванням етичних та моральних норм, що діють у суспільстві.

Психологічна готовність складається з кількох компонентів, кожен з яких має свою важливу роль:

1. Мотиваційний компонент стосується професійної мотивації, інтересу до роботи та прагнення працювати у вибраній сфері. Він базується на професійній спрямованості, яка включає особистісне бажання реалізувати свої можливості та досягти успіху у професії.

2. Орієнтаційний компонент відображає ціннісні орієнтири особистості, професійні ідеали та переконання, які впливають на готовність діяти відповідно до етичних стандартів та принципів, що панують у професії. Важливою складовою є професійна етика, яка регулює поведінку фахівця.

3. Когнітивно-оперативний компонент включає аналітичне мислення, увагу, уяву, професійні здібності, знання та вміння, необхідні для вирішення практичних завдань. Він забезпечує здатність професіонала ефективно орієнтуватися в робочих ситуаціях, прогнозувати результати та виявляти оптимальні шляхи розв'язання проблем.

4. Емоційно-вольовий компонент об'єднує такі якості, як самоконтроль, наполегливість, здатність до саморегуляції, емоційну чутливість та рішучість. Він забезпечує стійкість особистості до стресових ситуацій та допомагає зберігати впевненість у собі.

5. Психофізіологічний компонент визначає загальну фізичну та психічну витривалість, що впливає на продуктивність роботи, здатність зосереджуватися, витримувати навантаження та залишатися ефективним навіть за умов стресу.

6. Оцінний компонент пов'язаний із самооцінкою професійної підготовки, здатністю фахівця аналізувати власну діяльність та оцінювати її відповідність стандартам професії.

Психологічна готовність також передбачає розвиток емоційного інтелекту, який сприяє покращенню розуміння власних та чужих емоцій. Це дозволяє спеціалісту краще адаптуватися до різних ситуацій та більш успішно взаємодіяти з іншими людьми. Рівень емоційного інтелекту визначає здатність до самоконтролю, емоційної саморегуляції та побудови ефективних стосунків.

Серед складових емоційного інтелекту важливу роль відіграє емпатія, яка дозволяє людині краще розуміти потреби інших, проявляти співчуття та підтримувати. Емпатія є критично важливою для багатьох професій, особливо тих, де потрібно взаємодіяти з іншими людьми, оскільки сприяє ефективнішому розв'язанню конфліктів і підвищенню довіри між людьми.

Отже, психологічна готовність до професійної діяльності є комплексним феноменом, який об'єднує різні аспекти особистості, включаючи когнітивні, емоційні та моральні характеристики. Для

підвищення рівня професійної готовності майбутніх фахівців необхідно активно розвивати всі складові, включаючи емоційний інтелект, що допоможе забезпечити ефективну адаптацію до професійних викликів та сприяти успішній кар'єрі.

Н. Самоукіна звертає увагу на той факт, що підготовка до професійної діяльності особистості супроводжується двома складними факторами: об'єктивним та суб'єктивним. Де серед об'єктивного має бути наявними основні професійні навички, знання та уміння, а в категорії суб'єктивного – задатки та здібності індивідуальності, унікальні психологічні характеристики людини, її рівень домагань та мотивації [51].

Структуровану та повномірну розвідку щодо визначень психологічної готовності провели І. Гаркуша та В. Кайко [10]. Рівень готовності до дії, стверджують автори, визначається сукупністю різних факторів, що включають фізичну підготовку, нейродинамічну здатність до виконання дій та психологічні аспекти. Залежно від обставин, кожен із цих факторів може відігравати вирішальну роль. Психологічну готовність зазвичай розглядають як здатність людини зберігати стійкість у багатомотивованій діяльності. Крім того, Інші дослідники розглядають її в контексті використання знань, навичок та дій для досягнення поставлених цілей. Психологічна готовність також включає здатність прогнозувати події та передбачати їхній розвиток, що дозволяє ефективно вирішувати завдання. У різних авторів поняття психологічної готовності охоплює різні терміни: емоційна стійкість, толерантність до стресу, схильність до ризику, готовність до ризику. Психологічна готовність проявляється в умінні приймати правильні рішення в складних умовах. Її визначають стійкість нервової системи, впевненість у собі, прагнення досягти мети і висока самооцінка. Виділяють тривалу та тимчасову готовність (передстартову), яка може бути звичайною, підвищеною або зниженою, залежно від характеру роботи. До цього додаються професійні знання, навички та особистісні риси, які сприяють ефективному виконанню професійних завдань. Психологічна готовність

також визначається як вміння передбачення майбутніх дій і мобілізацію психічних ресурсів для подолання перешкод [10].

Отже, загалом, психологічна готовність до професійної діяльності є доволі складним конструктом який включає в себе як особистісні психологічні якості та високий рівень моральності так і професійні навички набуті в процесі отримання професійної освіти. Психологічна готовність передбачає спроможність мобілізувати свій досвід, знання, емоції та волю для вирішення професійних завдань довгостроково за рахунок самоконтролю, підтримки постійної психічної рівноваги. Крім того психологічна готовність вказує на існування постійної зацікавленості спеціаліста у професійному розвитку та творчий підхід для вирішення складних завдань своєї галузі діяльності.

Синтезуючи різні дослідницькі підходи до визначення психологічної готовності до професійної діяльності пропонуємо авторське бачення системи основних компонентів, які в сумі визначають психологічну готовність до діяльності. Саме комплексне поєднання всіх цих компонентів і робить людину психічно підготовленою до певної професійної сфери діяльності. Сутність готовності передбачає взаємозв'язок між свідомістю, поведінкою та особистісними переконаннями людини.

Отже, визначимо такі компоненти:

1. Мотиваційно-вольовий компонент. Буквально, це може звучати як маніфестація майбутнього спеціаліста про «хочу», «можу» та «буду». «Хочу», як проявлення своєї особистої волі щодо здійснення певної діяльності. «Можу», як довіра до себе у своїй здатності здійснювати певну роботу. «Буду», як впевненість у тому, що діяльність має бути здійснена і буде приносити користь як самій людині, так й іншим.

2. Психічна стресостійкість, резильєнтність. В даному компоненті існує поєднання психофізіологічних характеристик особистості з її особистісною зрілістю, вмінням контролювати себе в критичних, кризових ситуаціях, здатність зосереджуватись на певному завданні та контролювати

свій стан для того, щоб конструктивно та творчо вирішувати найрізноманітніші питання своєї сфери діяльності.

3. Когнітивно-оперативний компонент. Можна охарактеризувати як володіння певним набором методів дій, знань, певних умінь та навичок разом із можливістю оволодіння новим досвідом у межах конкретної діяльності. Здатність особистості до креативності у своїй професійній сфері., відкритість до нових знань, високий рівень критичного мислення та системність мислення.

4. Соціально-психологічний компонент. Напряму залежать від розвиненості попереднього компоненту – стресостійкості, тобто, вміння активно та продуктивно взаємодіяти з іншими, адже більшість професій все ж таки передбачають комунікацію певної кількості людей в системі. А для людей соціально-орієнтованих, «допомагаючи» професій такий компонент є вкрай важливою умовою психологічної готовності. Даний компонент визначає зрілість особистості щодо комунікативної сфери, здатність виконувати роботу в колективі, підтримувати стосунки та уникати або конструктивно вирішувати конфлікти.

5. Етико-аксіологічний компонент. Передбачає наявність у особистості системи цінностей, яка відповідає моральним нормам суспільства та визначає вектор мотиваційно-вольового компонента. Для досягнення успіху в професійній діяльності необхідне вміння застосовувати необхідні професійні знання саме з урахуванням етичних та моральних норм суспільства.

1.2. Психологічні детермінанти становлення професійної готовності до професійної діяльності майбутнього психолога в умовах війни

В умовах сьогодення, коли життя людини в українському суспільстві ускладнюється особливими умовами війни, економічної невизначеності, катастрофічного впливу інформаційного простору та іншими складними

обставинами, вимоги до спеціалістів психологічних спеціальностей збільшуються пропорційно до вищезазначених особливостей. Можливість швидко та якісно зорієнтуватись на цінності та запити людини постає вкрай актуальною умовою професійної діяльності психолога. Такі можливості реалізуються завдяки чіткому усвідомленню професійного обов'язку та відповідальності спеціаліста. Але ж усвідомлення обов'язку та високий рівень відповідальності притаманний людині з високим рівнем моральності та високорозвиненій особистості. Тому, і у сфері вищої освіти професійна підготовка має акцентовано йти шляхом розвитку особистості студента у всій повноті його моральних якостей. «Водночас, – вказує О. Романенко – попри достатню кількість методологічних та теоретичних розробок, на сьогоднішній день в практиці роботи психолога актуальним є створення ергономічних діагностичних програм, які дозволяють отримувати інформацію про структурні компоненти готовності до навчально-професійної діяльності та відслідковувати динаміку її розвитку» [46]. Автор наголошує, що «першочергового значення у зв'язку з цим набуває дослідження наявності у студентів відповідних задатків, які виступають у якості передумов успішності навчання та їхньої майбутньої професійної діяльності. Психологічна готовність до професійної діяльності є сукупністю психологічних особливостей студента, що визначає формування уявлень про себе як суб'єкта цієї діяльності на етапі професійної підготовки у вищому навчальному закладі» [46].

Т. Комар та М. Горенко [28] у своєму дослідженні стверджують, що готовність майбутніх психологів до консультативної діяльності під час війни є надзвичайно актуальною темою, особливо з огляду на сучасні геополітичні обставини. Збільшення кількості конфліктів та військових дій, зокрема війна в Україні, вимагає від психологів високої кваліфікації для надання ефективної психологічної допомоги. В умовах війни психологи стикаються з низкою викликів, які потребують спеціальних знань і навичок. Їм необхідно вміти діагностувати та розуміти психологічні наслідки війни для населення,

такі як посттравматичний стрес, депресія, тривога та інші психічні розлади. Крім того, майбутні фахівці повинні володіти глибокими знаннями у сфері консультування, щоб не лише виявляти психологічні проблеми, але й ефективно допомагати людям подолати страждання та відновити психічне здоров'я.

Війна в часи якої живе наше суспільство ставить нас перед особливими викликами, коли стає вкрай важливим враховувати соціокультурні аспекти військових конфліктів, адаптуючи підтримку до конкретних культурних, соціальних та етичних умов. Це є ключовим елементом успішної психологічної роботи під час війни. Психологічна готовність майбутніх психологів до роботи в умовах військових дій є важливою складовою їхньої професійної підготовки, що дозволяє їм ефективно підтримувати людей, які потребують допомоги в складних обставинах.

Аналіз досліджень з підготовки психологів-консультантів, на думку Т. Комар та М. Горенко, показує, що сучасні підходи (включаючи роботи О. Бондаренка, О. Міненка, В. Панка, Л. Журавльової, Я. Чаплака та інших) висувають високі вимоги до особистості фахівця. Прагнення відповідати очікуванням може призводити до того, що психологи витісняють з прояву деякі особистісні риси, якщо вони не відповідають професійним стандартам. Окрім загальних вимог до консультантів, особлива увага приділяється підготовці спеціалістів для роботи з певними категоріями клієнтів, такими як люди в складних життєвих обставинах або ті, хто пережив травматичні події, включаючи військові дії.

У сучасній психології виділяються дві основні концепції розуміння психологічного консультування. Перша трактує його як застосування психологічних знань для діагностики, психокорекції, профілактики та надання різних видів допомоги. Друга позиція розглядає консультування як окремий вид психологічної допомоги з власними особливостями. Різні наукові підходи впливають на розвиток методів консультування. Психоаналітичні концепції розглядають його в рамках сучасних теорій

несвідомого, тоді як необіхевіоральний підхід базується на принципах біхевіоризму. Консультування, орієнтоване на клієнта, як у гуманістичній психології К. Роджерса, підкреслює важливість взаємин із клієнтом. Існують також духовно-орієнтовані, проблемно-орієнтовані та психосемантичні підходи, які визначають цілі та зміст консультування по-різному.

Функції консультативної діяльності впливають із її цілей, що включають допомогу клієнтам у розвитку здатності самостійно вирішувати життєві проблеми, налагодженні зв'язків з іншими та покращенні взаємостосунків. Під час консультацій важливо виявляти додаткові ресурси людини для виходу зі складної ситуації. Основною метою роботи психолога-консультанта є визначення причин проблеми та допомога у пошуку шляхів її вирішення. Зростає кількість людей, які звертаються за психологічною допомогою, включаючи тих, хто не може самостійно впоратися з життєвими труднощами, пережив травматичні події, має суїцидальні нахили або залежності.

Важливою складовою підготовки майбутніх психологів-консультантів є розвиток професійної самооцінки. Вона формується в межах професійної діяльності й пов'язана з оцінкою якостей, необхідних для успішної роботи. Дослідження Р. Бернса показують, що успіх у професії залежить не лише від здібностей, але й від уявлень про них. Вивчення професійної самооцінки стає важливим аспектом підготовки фахівців, оскільки вона є критерієм успіху в професійному становленні та важливою умовою ефективного професійного самовизначення.

«Особистісна готовність майбутнього психолога до професійної діяльності є соціокультурним і психологічним феноменом, що включає в себе впорядковану сукупність ціннісно-змістовних регулювальників, що забезпечують твердість його суб'єктної позиції і емоційно-вольових станів», – стверджує А. Мудрик [35, с. 59].

Цікавим є дослідження А. Яблонського [73] в якому він розглядає проблему формування мотиваційної готовності майбутніх психологів до

експертної діяльності. Це актуальне питання у зв'язку з зростаючими вимогами до спеціалістів, які повинні ефективно вирішувати завдання у сфері освіти. Автор підкреслює важливість формування мотиваційної готовності студентів до експертної діяльності як ключової умови їх професійного самовизначення. Мотиваційна готовність розглядається як складна індивідуально-психологічна формація, що поєднує усвідомлення соціальної значущості експертної діяльності з високим рівнем особистісного та професійного розвитку. Виділяються дві основні підходи до формування такої готовності: системний підхід і аналіз рівневого характеру. Автор підкреслює, що експертна діяльність вимагає розуміння її специфіки в освіті та необхідності розвитку мотиваційної готовності як складової особистісного розвитку майбутніх психологів. Професійна підготовка студентів у цій сфері має включати опанування системи професійних дисциплін і проведення психологічних та педагогічних заходів, спрямованих на підвищення мотивації. Також наголошується на важливості практичного підходу до експертизи, де основним критерієм виступає її практична корисність. Експертна діяльність включає як внутрішні (аналітичні), так і зовнішні (оцінювальні) аспекти. Формування мотиваційної готовності до експертної діяльності неможливе без урахування методологічних принципів організації цієї діяльності, таких як системний підхід, аналіз на рівневому аналізі та міждисциплінарність.

Варто відмітити, що А. Яблонський говорить про психологію як про гуманітарний напрямок який автоматично передбачає наявність гуманістичних цінностей та підходів. В даному випадку маємо підвищену актуальність гуманітарної рефлексії якою має бути наділений майбутній спеціаліст в галузі психології. Враховуючи сучасні обставини, експертизу слід розглядати як метод дослідження та вирішення проблемних ситуацій фахівцями з відповідними знаннями, що дозволяє вибирати найбільш обґрунтовані рішення. Формування психологічної готовності майбутнього психолога відбувається в різних видах діяльності, реалізується в багатьох

рольових ситуаціях що в решті решт впливає на подальшу професійну реалізацію випускника.

Ще одним фактором психологічної готовності є становлення професійної самоідентичності майбутнього психолога. Відомо, що великий відсоток випускників психологічних кафедр мають труднощі щодо адаптації у сфері обраної професії. «Серед чинників розвитку професійної самоідентичності дослідники виокремлюють: професійну обізнаність (поінформованість); емоційно-позитивне сприйняття інформації про професію та себе, як майбутнього професіонала; ідеальні образи обраної професії; усвідомлення своєї приналежності до професії; очікування індивіда та можливості соціальних перспектив, які дає дана професія; сформованість образу «Я»; професійне спілкування та взаємодію студентів з фахівцями професійної спільноти тощо; успішне засвоєння (привласнення) прав і обов'язків, норм та правил професійної діяльності», – акцентує Т. Ямчук [66, с. 32-33]. Більшість дослідників погоджується у тому, що найважливіше у професії психолога це особистісні риси самого фахівця з його здатністю до занурення в свій особистий світ та особисті світи інших. Завдяки цьому виникає можливість активно освоювати професію, знаходити свою нішу, своє місце в професійному середовищі, отримувати самостійність та творчі інтенції. Про це пише ряд дослідників серед яких Н.Пов'якель, Н. Чепелева, Т. Щербан, Т. Ямчук та інші [42; 61; 65; 68].

Т. Ямчук стверджує, що хорошого психолога від менш здібного відрізняє не тільки професійна підготовка, а й «природжена здатність проникати в душу» [66, с. 37]. Автор стверджує, що для становлення професіонала необхідно розглядати формування самоідентичності в декількох логічних рівнях: місійному (вищий сенс професії, благородність мотивації, моральність та духовний вимір професії психолога); ідентичності (визнання та прийняття певних ролей на рівні особистісного та професійного зростання); ціннісному (особиста система цінностей життя, любов до людства в цілому, культура, майстерність); здібностей («глибинне слухання»,

«розуміння невербальних сигналів клієнта», «інтерпретативна майстерність», «вдале використання метафор», «постановка сильних запитань» та багато іншого» [66, с. 38].

Варто відмітити, що наукова розвідка іноземних спеціалістів щодо дослідження проблеми психологічної готовності майбутніх психологів до своєї роботи в зарубіжній літературі не призвела до потужних відкриттів. Проведений моніторинг друкованих видань останніх років виявив відсутність актуальності такого роду питань для західних дослідників. Хоча серед них також зустрічається зацікавленість в психологічній готовності спеціалістів в галузі психології. Так, наприклад, стаття австралійських авторів [69] присвячена проблемі інтеграції поняття готовності до роботи в освітні програми з психології в Австралії. Вона підкреслює важливість забезпечення випускників університетів необхідними навичками для успішного переходу від навчання до професійної діяльності, особливо в умовах сучасної економіки, де роботодавці очікують наявності у нових працівників широкого спектру компетенцій. Дослідження закликає до перегляду підходів до викладання психології в австралійських університетах, щоб краще відповідати потребам ринку праці та забезпечити студентів навичками, що сприяють їх працевлаштуванню. Автори акцентують увагу на необхідності психологічної готовності до роботи в сучасних умовах. Адже в умовах швидко змінюваної економіки четвертої промислової революції випускники потребують не лише фахових знань, а й вміння ефективно презентувати свої навички роботодавцям. В останні десятиліття поняття готовності до роботи стало особливо актуальним, оскільки від університетів очікується, що вони випускатимуть спеціалістів, які здатні відразу приступити до виконання професійних обов'язків. У сфері охорони психічного здоров'я ця проблема особливо гостра, оскільки спостерігається дефіцит навичок, необхідних для професійної діяльності, незважаючи на зростаючу потребу в таких фахівцях. Серед актуальних питань – важливість вміло пов'язувати навчальні результати з потребами галузі. Взагалі, австралійські автори наголошують на

тому, що питання психологічної готовності до професії психолога серед студентства знаходиться на початковій стадії. Але найвагоміше для дослідників саме конкурентоздатність, можливість вийти на ринок праці і стати там успішним, що не завжди тотожне професіоналізму вищого ґатунку та гуманістичним вимірам професії психолога.

Деякі спеціалісти вважають, що вкрай важливим моментом є існуюча динаміка зміни уявлень про майбутню професію, яка виявлялась неодноразово під час моніторингу питання відношення до своєї професії тих, хто тільки вступає на цей шлях і тих, хто вже отримав певний рівень знань, адже процес навчання та перші спроби практичної діяльності дають студентам змогу більш глибоко усвідомити та оцінити специфіку своєї майбутньої професійної діяльності. Тоді ж відбувається переоцінка своїх очікувань та можливостей, виникає висока вірогідність дезадаптації та, навіть можливо взагалі втратити інтерес до професії, яку ще рік-два тому бачив як сенс свого професійного життя.

Кіріллова А. у своєму дослідженні звертає увагу на особливості освіти студентів психологів в останні роки, починаючи з пандемії і продовжуючи війною: дистанційне навчання специфічним чином впливає на формування психологічної готовності майбутніх психологів. В результаті проведеного опитування було виявлено, що хоча 77% респондентів вважають дистанційне навчання перспективним, а 82% – зручним, лише 51% задоволені отриманими знаннями під час цього формату навчання в умовах воєнного стану порівняно з попередніми роками. Аналізуючи відсоток відвідуваних занять студентами, можна припустити, що він суттєво впливає на рівень задоволеності результатами навчання. На кінець 2022–2023 навчального року близько 26% студентів евакуювалися в межах України, а приблизно 13% – за кордон, що може призводити до психологічних труднощів, технічних проблем, необхідності шукати роботу чи вивчати нову мову, що, своєю чергою, знижує частоту відвідування занять. Це безпосередньо впливає на якість засвоєння навчальних матеріалів і враховується викладачами під час

організації освітнього процесу [24, с. 168]. Така ситуація створює певну дуальність – примушує до більшого ступеню відповідальності студентів, які мають виховувати в собі самоконтроль та дисципліну але не надає можливості максимального занурення в атмосферу психологічно дружнього співтовариства. Людина яка навчається дистанційно і доводить своє навчання до успішного завершення має бути більш мотивованою та вольовою, адже стикається з більшою кількістю проблем ніж стандартний студент доповідних та довоєнних часів.

Продовжуючи проблематику професійної діяльності психолога саме у часи війни варто відмітити, що ми говоримо не про військових психологів які мають отримувати додаткові знання та навички для роботи в певній системі. Тут йдеться про будь якого спеціаліста який матиме у своїй професійній практиці достатню кількість кейсів пов'язаних із впливом на людей всіх факторів які спричинені війною: корекційно-відновлювальна робота із воїнами та їх родинами, втрата близьких, насилля, втрата житла та матеріальних засобів до існування, інвалідність та багато іншого, що в меншому ступені зустрічається в мирні часи або ж взагалі відсутнє як проблема. Загалом, людей які постраждали від війни найбільше (більшість громадян потерпає в певній мірі, навіть якщо знаходиться далеко від лінії фронту) можна визначити за декількома проблемами: внутрішньо-переміщені особи; свідки активних бойових дій, ті хто пережили окупацію, постраждали від насилля; військовослужбовці і ветерани та члени їх сімей.

І. Тарасова проводить аналіз професійної та психологічної готовності психолога до корекційно-відновлювальної роботи: «Аналіз наукових джерел дозволив нам сформулювати авторське бачення сутності поняття готовність до виконання професійної діяльності. Це певний психічний стан, який характеризується самосвідомістю, мотивацією, рефлексією, спрямованістю, самоорганізацією, доповнений навичками, званнями, уміннями та компетенціями, направлений на виконання певних видів діяльності та самореалізацію індивіда через них» [54, с.172]. Авторка акцентує увагу на

таких аспектах професійної діяльності з якими потрібно буде працювати як: травми і стресові розлади, велика кількість людей з посттравматичним стресовим розладом; фізичні та медичні проблеми, які потребують додаткової реабілітаційної корекції; соціальна адаптація ветеранів та навчання спілкуванню членів родини з особливістю психіки воїна, що повернувся з фронту, адже така робота обов'язково передбачає охоплення членів сімей; культурні та ідентичні аспекти, які безумовно впливають на сприйняття дійсності та на потреби людей.

В екстремальних ситуаціях відбувається перебудова регуляторних функцій психіки, здійснюється її перехід на новий рівень активності, що залежить від готовності військовослужбовця до діяльності в таких ситуаціях. Змінюється психіка воїна, трансформується психічний стан членів його родини, біженці, втікачі з гарячих точок країни також набувають нових ознак психічних особливостей. Тому спеціаліст психолог має володіти нервово-психічною стійкістю, високим рівнем комунікативного потенціалу та високим рівнем морально-етичної нормативності, що, до речі, є властивостями характерними і для професійного військового.

1.3. Інтегративний підхід як основа дослідження психологічної готовності студентів-психологів до професійної діяльності в умовах війни

Поняття інтегративності стало доволі розповсюдженим як для наукової літератури, так і в загально-побутовому рівні. Поняття інтегративності широко використовується в сучасній психолого-педагогічній літературі. Козловська І. у своїх дослідженнях зазначає, що сучасне суспільство вимагає формування фахівців, які здатні не тільки творчо застосовувати інформацію, але й самостійно її отримувати та впроваджувати на практиці. Відповідно, підготовка майбутніх спеціалістів до професійної діяльності має включати систему інтегрованих знань з різних дисциплін [66, с. 50]. Варто також зазначити, що термін «інтегративність» часто вживається у сучасній

психолого-педагогічній науковій літературі у загальному розумінні, як поєднання та взаємний вплив різних факторів. Інтеграція, у випадку психічних явищ, здібностей та цінностей людини, особистісних і групових характеристик у колективі, соціальних елементів та процесів, часто означає їх нерозривну цілісність. Отже, акцент у навчанні та підготовці фахівців зміщується з аналізу причинно-наслідкових зв'язків на аналіз взаємозалежностей, які складаються не з окремих елементів, а з безлічі взаємодоповнюючих впливів і незалежних, частково перетинаючихся джерел.

Окрім змістовної інтеграції, тобто «інтегрованої системи знань», для професійної підготовки важливими є також аспекти виховання, розвитку, набуття професійних навичок та формування ціннісних орієнтирів, а зрештою й формування професійної самоідентичності майбутнього спеціаліста. Якщо звернутися до етимології та способів застосування термінів «інтеграція» та «інтегративність» то під інтеграцією (від лат. *integratio* – відновлення, доповнення, лат. *integer* – цілісний) матимемо таке визначення: об'єднання різних частин чи елементів у єдине ціле. Це процес або дія, що приводить до цілісності; об'єднання, злиття, відновлення єдності. Процеси інтеграції можуть відбуватися як у межах уже сформованих систем, підвищуючи їх рівень організованості та цілісності, так і при створенні нових систем із раніше непов'язаних елементів. У аналітичній психології це процес, за допомогою якого частини психіки з'єднуються в єдине ціле; на особистісному рівні – це стан, коли всі компоненти індивіда, його риси та якості діють узгоджено. Як внутрішньогруповий процес, інтеграція означає створення внутрішньої єдності, згуртованості, що проявляється через колективну ідентифікацію, спільні цінності та прийняття відповідальності за успіхи і невдачі у спільній діяльності.

Т. Ямчук вважає, що інтегративний підхід неминучий, якщо є прагнення вплинути на якість самотановлення студента в процесі навчання: «йдеться про специфічне «відчуття єдності себе самого» у часі та просторі,

що може бути висловлене у мові як «назва себе самого», як деяка роль, що її особа приймає та уособлює у конкретний момент життя. Значущість для молодшої людини професійної ролі, як визначеного соціального статусу, котрого вона має досягти шляхом навчання у ВНЗ, важко переоцінити» [66, с. 56].

Психологічна готовність передбачає цілісність, узгодженість та визначеність людини у професійній діяльності. Тема інтегративності є невід'ємною складовою проблеми самоідентичності. На формування психологічної готовності впливає усвідомлення професійних цілей, прагнення до розуміння своєї справи та повного оволодіння нею. Крім того важливим є засвоєння базових знань і професійних вимог, усвідомлення власних можливостей та уявлень щодо виконання роботи, діяльність за зразком; встановлення професійних контактів, тобто майбутній професіонал набуває обізнаності у професії. Реалізація професійних цілей, самостійна діяльність та формування індивідуального стилю, вільне виконання роботи, професійне вдосконалення, майстерність і творчість визначатиме високий рівень психологічної готовності до професійної діяльності психолога.

Професійна діяльність у сфері психології вимагає від фахівця подвійної відповідальності: допомога іншим вимагає глибокого знання себе. Оскільки самопізнання є динамічним процесом, психолог має постійно працювати над самовдосконаленням. Тому, психологічна підготовленість пов'язана і з становленням професійної ідентичності, що за своєю суттю є природним процесом інтеграції знань, умінь, цінностей, навичок в єдине ціле. Саме в такому випадку молодий спеціаліст дозволяє собі визнати себе як професіонал та психолог. На психологічну готовність впливають як особистісні якості так і навчальне середовище, соціальний (рівень психологічної культури в суспільстві, попит на психологічні послуги) контекст.

Т. Ямчук в своєму дослідженні психологічної готовності та самоідентичності майбутніх фахівців психології передбачає використання

інтегративного підходу з використанням певної кількості методик: «Нами було обрано наступні психодіагностичні методики: тест-самоопис «Хто я?» (М. Куна і Т. Макпартленда), тест-опитувальник само відношення (В. Століна, С. Пантелеєва), тест самоактуалізації (Е. Шострома), методика визначення самооцінки особистості (С. Будассі), методика дослідження особистісного егоцентризму (Н. Фетіскіна), методика дослідження професійної ідентичності (Л. Шнейдер), методика вивчення мотивації професійної діяльності (К. Замфір), методика для діагностики ставлення до професії (В. Ядова)» [66, с. 74].

Інший дослідник, А. Мудрик, визначає такий інтегративний підхід до визначення психологічної готовності до професійної діяльності майбутніх психологів: «методика «Діагностика комунікативно-характерологічних особливостей особистості» (Л. Уманський, А. Лутошкін, О. Чернишов, І. Френзель та ін.) з метою діагностики базових характеристик особистості; методика «Психологічна оцінка організаторських здібностей особистості» (Л. Уманський, А. Лутошкін, О. Чернишов, М. Фетіскін) з метою діагностики інтегральних організаторських здібностей особистості; опитувальник багатовимірно-функціонального аналізу відповідальності (за В. Прядеїним) з метою визначення рівня відповідальності майбутнього психолога у процесі професійної підготовки; тест само актуалізації (САТ) (Е. Шострома) з метою вимірювання самоактуалізації особистості, методика «Опитувальник мотиваційних впливів на вибір професії» (Розроблено Д. Барбуто та Р. Сколком, переклад О. Сидоренко) з метою визначення провідних мотивів, що впливають на вибір професійної діяльності» [35, с. 60].

О. Романенко також акцентує увагу на застосування комплексного інтегративного підходу щодо діагностики готовності майбутнього психолога до професійної діяльності [46]. Як вважає автор, готовність студентів до навчально-професійної діяльності оцінюється за допомогою внутрішніх і зовнішніх критеріїв. Зовнішній критерій представлений ефективністю навчальної діяльності, яка відображається в академічній успішності.

Внутрішній критерій включає когнітивні, мотиваційні та особистісні аспекти. Романенко вважає, що дослідження доцільно починати на третьому курсі, коли студенти вже накопичили достатньо знань за спеціальністю. Когнітивний блок передбачає оцінку знань, умінь та навичок, які студенти отримали під час навчання, а також їх розуміння ролі психолога. Мотиваційний блок підкреслює важливість мотиваційної готовності, яка є визначальним фактором для успішної професійної діяльності. Високий рівень мотивації сприяє активному та самостійному оволодінню знаннями та навичками. Оцінка мотивації, на думку О. Романенко, здійснюється через ранжування мотивів, що визначає загальну структуру навчальних і професійних прагнень студента. Опитування допомагає з'ясувати, чи переважають внутрішні або зовнішні мотиви під час вибору професії психолога. Для цього автор пропонує методику, розроблену на основі опитувальника А. Реана і В. Якуніна, яка дозволяє визначити домінуючі мотиви студентів, такі як: комунікативні мотиви, мотиви уникнення, мотиви престижності, професійні мотиви, творчі та соціальні мотиви.

Індивідуально-особистісний блок стосується особистих якостей, необхідних для роботи психолога, яка включає взаємодію з різними учасниками навчального процесу та вимагає високої відповідальності. Для оцінки суб'єктивного контролю Романенко О. пропонує використовувати методику Є. Бажіна, яка допомагає визначити рівень відповідальності студента за свої дії. Також застосовується опитувальник «Адаптивність» для дослідження соціально-психологічних характеристик, що впливають на психічний розвиток та комунікативні здібності. «Тут має місце відповідальна, публічна, багатопланова робота, емоційно напружені, нерідко конфліктні ситуації. У зв'язку з цим важливим параметром діагностики є психологічна готовність майбутнього фахівця до зайняття суб'єктної позиції, здатності взяти на себе відповідальність за клієнта та прийняття професійних рішень. Тому в структурі цього блоку доцільно застосовувати методику дослідження рівня суб'єктивного контролю, створену Є.Бажіним, О.

Голінкіною і А. Еткіндом на основі шкали Дж. Роттера» [46]. Поведінкова регуляція й моральна нормативність важливі для адекватної самооцінки та нервово-психічної стійкості.

Поведінкова регуляція характеризує здатність людини до взаємодії з іншими. Вона залежить від самооцінки, нервово-психічної стійкості та соціальної підтримки від інших (схвалення). А сам комунікативний потенціал визначається наявністю досвіду та рівнем конфліктності. Він має визначати якість та повноцінність контакти з іншими. «Моральна нормативність забезпечує здатність майбутнього спеціального психолога адекватно сприймати запропоновану йому соціальну роль. Показник за цією шкалою відображає два компонента процесу соціалізації: сприйняття моральних норм поведінки та ставлення до вимог безпосереднього соціального оточення» [46]. Цей підхід комплексно оцінює когнітивні здібності, мотиваційну структуру та особистісні характеристики студентів для визначення їхньої готовності до професійної діяльності.

Н. Мишко стверджує, що психологічна готовність майбутніх психологів (особливим це дослідження є саме в контексті того, що досліджується готовність майбутніх психологів, які отримують другу вищу освіту) може бути досліджена через опитувальник Л. Н. Кабардової «в основу якого було покладено принцип оцінки особою своїх можливостей у реалізації умінь; свого реального, сформованого на основі особистого досвіду, емоційного ставлення, що виникає при виконанні описаних в опитувальнику видів діяльності; своїх професійних уподобань у майбутній професійній діяльності» [34, с. 150]. На думку автора, така методика є доречною у визначенні психологічної готовності до професій типу «людина-людина» коли майбутній спеціаліст має усвідомлювати свої можливості у цій сфері, усвідомлювати та оцінювати свій емоційний стан в процесі професійної діяльності. Психологічна готовність до діяльності психолога розпочинається з формування цілей на основі мотивації, усвідомлення

людиною своїх завдань. Після чого відбувається розробка плану, установок та моделей своїх наступних дій. І вже опісля цього людина починає діяти.

О. Шолох пропонує розглядати психологічну готовність як стійку, багатоаспектну ієрархізовану властивість та пропонує досліджувати її через ряд компонентів: 1) мотиваційний; 2) орієнтаційний; 3) пізнавально-оперативний; 4) емоційно-вольовий; 5) психофізіологічний; 6) оцінюючий [64, с. 163]. При чому, кожен компонент психологічної готовності майбутніх психологів має свою сутність і значення, які варто розглянути детальніше. Мотиваційний компонент включає професійні настанови, інтереси, прагнення працювати. Основою цього аспекту є позитивне ставлення до обраної професії, інтерес до неї, бажання постійно вдосконалювати професійні знання та навички. Глибина і стійкість професійних інтересів та ідеалів є ключовими показниками педагогічної спрямованості. Орієнтаційний компонент охоплює ціннісно-професійні орієнтири, які базуються на професійній етиці, ідеалах, принципах та переконаннях. Професійні переконання забезпечують послідовність і цілеспрямованість. Сюди також входять професійні знання та етичні якості, такі як відповідальність, вимогливість до себе та здатність до ефективного спілкування. Пізнавально-операційний компонент включає професійну спрямованість уваги, сприйняття, пам'ять. Практика свідчить, що студенти часто обмежуються механічним засвоєнням матеріалу без його осмислення у контексті майбутньої професійної діяльності. Емоційно-вольовий компонент включає почуття та вольові процеси, що забезпечують успішність діяльності. Він охоплює емоційну чутливість, цілеспрямованість, самовладання, наполегливість, ініціативність, рішучість, самостійність і здатність до самокритики та самоконтролю. Зміст психологічної готовності вимагає поєднання інтелектуального і емоційного розвитку особистості. Важливо не лише накопичувати знання, але й осмислювати їх, формуючи емоційну культуру та глибоке розуміння явищ. О. Шолох вважає, що необхідно виявляти такі вольові якості як цілеспрямованість – здатність діяти

відповідно до мети; самовладання – збереження контролю у складних ситуаціях; наполегливість – тривале збереження зусиль для досягнення цілей; ініціативність – уміння проявляти творчий підхід; рішучість – здатність швидко приймати рішення; самостійність – незалежність від зовнішніх впливів; самокритичність – здатність аналізувати свої дії і виправляти помилки.

Психофізіологічний компонент включає впевненість у своїх силах, витривалість, уміння контролювати власну поведінку та поведінку інших, працездатність, активність та саморегулювання. Ці якості забезпечують ефективність виконання професійних обов'язків. Оцінювальний компонент передбачає самооцінку професійної підготовки та здатність розв'язувати професійні завдання. Особливість роботи практичного психолога полягає в тому, що його особистість є одним із головних інструментів роботи. Ця професія вимагає активної співучасті, емпатії та самовідданості.

«Зміст психологічної готовності характеризується зв'язком інтелектуального й емоційного в сфері розвитку особистості. Зміст психологічної готовності визначає характер зв'язку між знаннями професійно-етичного особистісного змісту діяльності і його переживаннями. Не можна обмежуватись тільки накопиченням знань і розвитком інтелекту. Не менше уваги треба приділяти і емоційній стороні, формуванню культури почуттів», - стверджує автор [64, с. 164].

Зважаючи на такий складний комплексний підхід до дослідження психологічної готовності, О. Шолох зазначає важливість наукових розвідок М. Каллі які виявили, що гарні та погані психологи-консультанти відрізняються специфічною організацією їхньої особистісної сфери: «при перевазі в особистісному профілі психолога-консультанта факторів (комунікативність, загальна інтелектуальна обдарованість, соціальна сміливість, проникливість) можна досить точно передбачити професійний успіх [64, с. 165].

Отже, на нашу думку, структура компонентів психологічної готовності студентів-психологів до професійної діяльності в умовах війни представляє собою п'ять основних складових:

1. Мотиваційно-вольовий компонент. Бажання отримати професійну освіту психолога набуває дещо нового сенсу, адже людина усвідомлює (має усвідомлювати) особливі умови реалізації набутих знань в надскладних умовах війни і повоєнного стану, який матиме свої особливості. Довіра до себе, впевненість у своїй продуктивності та корисності якості фахівця є стрижневою для того, щоб навколо цієї осі будувати систему знань і навичок у просторі постійного надходження нової професійної інформації та, навіть, постійної зміни умов життя. Від цього формується впевненість у своїх можливостях, воля до постійного професійного зростання та воля до подолання перешкод. Таке поєднання є глибинною умовою успішності професійної діяльності майбутнього психолога, адже вплив на інших людей, можливість допомогти та підтримати в першу чергу залежить від того наскільки чіткі та прозорі цілі має фахівець. Чи не переслідує він скриті інтереси вирішення особистих питань за рахунок інших, чи не прийшла ця людина в професію через хибне сприйняття професії психолога. Варто зазначити, що сьогодні бажаючих отримати професію психолога доволі багато і через певну «трендовість», «романтизацію» цієї діяльності. Нажаль, через це в українському суспільстві побутує думка про те, що психолог не може допомогти вирішити серйозні життєві проблеми. Адже існує багато історій неякісного консультування, профанації професії і т. ін.

2. Психічна стресостійкість, резильєнтність. Обов'язкова умова психологічної готовності професіонала допомагаючої професії. Під час війни та в повоєнні часи будь яка країна та її громадяни стають перед великою кількістю проблем. Тому, майбутній спеціаліст, який вирішив освоїти професію психолога під час війни вже стає перед рядом складних завдань отримання якісної освіти на дистанційному навчанні. Вміння самоорганізовувати та дисциплінувати себе стає одним із провідних завдань

під час навчання. Побутові моменти життя під час війни також негативно впливають на психіку та фізіологію – неможливість мати повноцінний сон через повітряні тривоги, інформаційний тиск у ЗМІ, зміна місця проживання, переживання за близьких на фронті, на окупованих територіях та інші виклики знесилюють та підривають сили самого спеціаліста, який має справлятися з такими стресами самостійно та допомагати в цьому іншим людям.

3. Когнітивно-оперативний компонент. Цей компонент оцінюється навчальним закладом в процесі отримання студентом професійної освіти. Студенти здобувають системні знання, отримують певний рівень практичних навичок. Але в ситуації з освітою майбутніх психологів дуже важливим залишається готовність людини до постійного навчання, постійного пошуку знань та реалізації цих набутих знань на практиці. Постійне освоєння нового необхідно спеціалісту через те, що психологія доволі довгий час розглядалась для суспільства миру, а життя громадян країни у стані війни передбачає формування нової системи знань, методів, підходів, які враховують все, що несе з собою війна для людей, які на відміну від професійних військом до неї жодним чином не готувались. Не готувались до неї ані психологи, ані клієнти психологів. Тому, когнітивно-оперативний момент є доволі важливою опцією для загальної картини психологічної готовності майбутніх психологів.

4. Соціально-психологічний компонент. Зрілість майбутнього психолога щодо комунікативної сфери, здатність виконувати роботу в колективі, підтримувати стосунки та уникати або конструктивно вирішувати конфлікти є об'єктивно важливою умовою успішності в професії.

5. Етико-аксіологічний компонент. Доволі специфічний та іноді навіть спірний компонент, який, на нашу думку, має бути врахованим через особливі умови роботи психолога у воєнні часи. Спеціаліст має працювати з військовими, волонтерами, людьми які перебували на окупованих територіях – всі ці люди стикаються не тільки з особистими психологічними

проблемами, але пов'язані з великою кількістю питань політичного, історичного, соціального виміру. Психологи, які працюють з військовими відзначають, що багато хто з них – тих хто пройшов пекло війни, задається питання на консультації у психолога – «заради чого все це?» Звичайно, психолог не є політичним аналітиком, або спеціалістом з міжнародного права, але не можна бути відокремленим інформаційно, етично, аксіологічно від своїх співгромадян, які постійно намагаються опрацьовувати, аналізувати інформацію про війну в Україні. Потрібно бути чуйним та делікатним не тільки до психіки, до свідомості людини, але й до її життєвої позиції, яка, можливо, відігравала домінуючу роль у житті останніх років. Крім того, варто бути сильним та мати критичне мислення щодо багатьох соціально-політичних питань сьогодення заради особистого стабільного стану, який випробовується купою подій та інформаційними хвилями засобів масової інформації, в тому числі Psychological Operations (PSYOPS), як зазвичай називають інформаційно-психологічні операції.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ І СТРУКТУРИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Організація та методи дослідження

Для реалізації поставлених в роботі завдань було проведене емпіричне дослідження психологічної готовності студентів психологів до професійної діяльності в умовах війни. В рамках дослідження застосовано ряд методик, що мали на меті охопити кожен компонент з яких складається основа психологічної підготовленості майбутніх психологів. Анкетування та опитування проводилось на основі розробленої з використанням програмного забезпечення Google Forms форми в період осені 2024 року.

В опитуванні взяли участь 88 студентів українських закладів вищої освіти серед яких більшість складала студентів Національного університету «Запорізька політехніка». Загальна ситуація щодо представників різних університетів України склала: Національний університет «Запорізька Політехніка» – 76 респондентів; Запорізький національний університет – 5 респондентів; Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського – 2 респонденти; Класичний приватний університет – 1; Український державний університет імені Михайла Драгоманова – 1; Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара – 2 респонденти; Приватний вищий навчальний заклад «Український гуманітарний інститут» – 1 респондент. Вікове охоплення аудиторії становить від 18 років до 58 років.

В дослідженні взяли участь студенти всіх курсів обох освітніх рівнів – «бакалавр» і «магістр». Основу даного дослідження склали студенти першого курсу магістратури (35 осіб), першого курсу бакалаврату (23 особи), та дещо меншій мірі майже рівна кількість студентів 4го курсу бакалаврату (11 осіб) та 2го курсу магістратури (12 осіб). Другий та третій курси бакалаврату у

вибірці були представлені трьома та чотирма респондентами відповідно. Відсоткове співвідношення представлено на рис. 2.1.

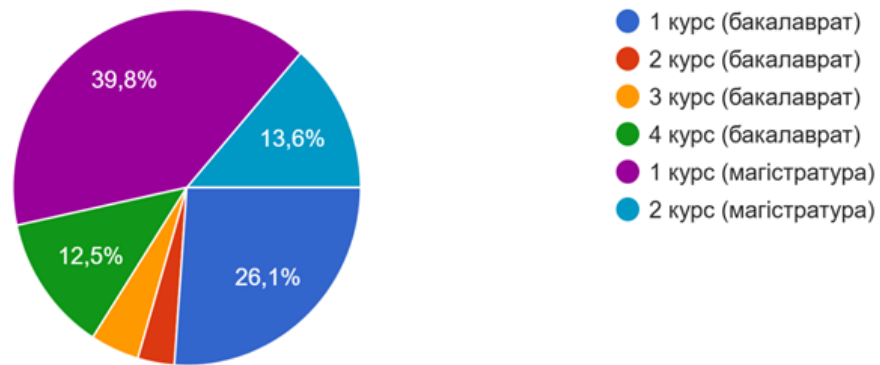

Рис. 2.1. Розподіл респондентів дослідження згідно курсу навчання та освітнього ступеня (у %)

При розробці емпіричної частини нашого дослідження були враховані всі п'ять основних компонентів психологічної готовності майбутніх психологів до професійної діяльності: мотиваційно-вольовий, психічна стресостійкість (резильєнтність), когнітивно-оперативний компонент, соціально-психологічний та етико-аксіологічний компоненти. Зважаючи на результати проведеного аналізу інтегративного підходу до вивчення психологічної готовності, завдання щодо вибору методик дослідження було доволі складним. Адже, на даний момент існує доволі велика кількість методик, які б окремо вивчали всі фактори психологічної готовності, але жодної, яка б мала інтегративний характер комплексного підходу до вирішення зазначеної проблеми.

Для дослідження мотиваційно-вольового компонента було використано методику К. Замфір у модифікації А. Реана «Мотивація професійної діяльності» [20, с. 66]. В основі даної методики використана концепція внутрішньої та зовнішньої мотивації. Внутрішній тип мотивації акцентує увагу на тих моментах, коли для особистості має важливість діяльність як така, сама по собі. За умови, що в основі мотивації діяльності знаходиться прагнення щодо задоволення інших потреб, які виявляються зовнішніми у

відношенні до змісту самої професійної діяльності (наприклад, соціальний престиж, заробітна платня), то таку мотивацію називають зовнішньою. Серед зовнішніх мотивів вирізняють позитивні та негативні мотиви. Вочевидь, зовнішні позитивні мотиви є ефективними та бажаними порівняно з негативними зовнішніми мотивами. Респондентам надавалось сім мотивів які вони мали оцінити за п'ятибальною шкалою від «в дуже незначній мірі», продовжуючи «в достатньо незначній мірі», « в невеликій, але і не малій мірі», «в достатньо великій мірі» до «в дуже великій мірі». Самі мотиви визначались таким чином: 1. Грошовий заробіток; 2. Прагнення до просування по службі; 3. Прагнення уникнути критики з боку керівника або колег; 4. Прагнення уникнути можливих покарань або неприємностей; 5. Потреба в досягненні соціального престижу і поваги з боку інших; 6. Задоволення від самого процесу і результату роботи; 7. Можливість найбільш повної самореалізації саме у даній діяльності. Бланк методики представлено у Додатку А. Обробка результатів відбувається методом підрахунку показників внутрішньої (ВМ) та зовнішньої (ЗМ) мотивації, де в свою чергу відділяється зовнішня негативна (ЗНМ) та зовнішня позитивна мотивації (ЗПМ). Підрахунки відбуваються за такими ключами:

$$ВМ = (оцінка \text{ п.6} + оцінка \text{ п.7}) : 2$$

$$ЗПМ = (оцінка \text{ п.1.} + оцінка \text{ п.2} + оцінка \text{ п.5}) : 3$$

$$ЗНМ = (оцінка \text{ п.3} + оцінка \text{ п.4}) : 2$$

Показником вираженості кожного типу мотивації буде число, яке знаходиться в межах від 1 до 5 (у тому числі можливо і дробове). На підставі отриманих результатів визначається мотиваційний комплекс особистості. Мотиваційний комплекс являє собою тип співвідношення між собою трьох видів мотивації: ВМ, ЗПМ і ЗНМ. До найкращих, оптимальних, мотиваційних комплексів слід відносити наступні два типи сполучень: $ВМ > ЗПМ > ЗНМ$ і $ВМ = ЗПМ > ЗНМ$. Найгіршим мотиваційним комплексом є тип: $ЗНМ > ЗПМ > ВМ$.

Між цими комплексами укладені проміжні з точки зору їх ефективності інші мотиваційні комплекси [20, с. 66].

В процесі інтерпретування необхідно зважати не тільки на тип мотиваційного комплексу, але і на ступінь перевершення одного типу мотивації над іншим. Наскільки один тип мотивації перевершує інший. Згідно з автором модифікації методики К. Замфір, А. Реана, «задоволеність професією має значиму співвіднесеність з оптимальністю мотиваційного комплексу особистості. Іншими словами, задоволеність особистості обраною професією тим вище, чим оптимальніше у неї мотиваційний комплекс: висока вага внутрішньої і зовнішньої позитивної мотивації і низька – зовнішньої негативної» [20, с. 66-67].

Дана методика дає змогу встановити наскільки оптимальним є мотиваційний комплекс і наскільки великою є активність людини, яка мотивована змістом своєї діяльності та прагненням отримати певні позитивні результати в цій діяльності, настільки нижче буде емоційна нестабільність особистості. Відтак, якщо діяльність особистості більшою мірою обумовлена мотивами уникнення (наприклад: не потрапити проблемну ситуацію, уникнути покарання), то рівень емоційної нестабільності порівняно вищий.

Крім того, для вивчення мотиваційно-вольового компонента психологічної успішності було застосовано методику вивчення факторів привабливості професії в модифікації Н. Кузьміної та О. Реана, яка була вперше запропонована В. Ядовим. За інструкцією досліджуваним потрібно в google-формі визначити у списку із переліком одинадцяти факторів привабливості професії та в 11 пунктах непривабливості професії ті пункти, що відображують те, що приваблює, й те, що не приваблює, в обраній професії. У першому списку відзначено, що «приваблює», а в другому – «що не приваблює». Відзначати потрібно дійсно значущі пункти, тобто правила не примушують досліджуваних робити вибір в усіх без винятку рядках. По кожному з 11 факторів підраховується коефіцієнт значущості (КЗ), який визначається за формулою

$$K3 = (n - m) / N \quad (2.1)$$

де N – обсяг вибірки (кількість обстежуваних);

n – кількість обстежуваних, які відзначили даний фактор у списку привабливих факторів професії;

m – кількість обстежуваних, які відзначили даний фактор у списку непривабливих факторів професії.

Коефіцієнт значущості може змінюватися в межах від -1 до +1 [6, с. 71-72]. Бланк методики представлено у Додатку Б.

Крім того, були запропоновані авторські питання на які респондентам було дано завдання надати відповідь по шкалі від 1 до 10:

1. Наскільки Ви отримуєте задоволення, коли допомагаєте іншими?
Відповідь: від 1 (отримую мінімальне задоволення) до 10 (отримую максимальне задоволення)

2. Наскільки Ви психічно готові до роботи практичного психолога, яка передбачає постійну взаємодію з іншими людьми, їх проблемами, болем та страхами? Відповідь: від 1 (маю побоювання, що можу не впоратись) до 10 (впевнений, що здатен впоратись з усіма викликами професії)

3. Наскільки Ви любите уявляти себе в майбутньому практичним психологом? Відповідь: від 1 (не думаю про це взагалі) до 10 (мрію про свою діяльність практичного психолога постійно)

Щодо другого важливого компоненту психологічної готовності до професійної діяльності майбутніх психологів, то в психологічну стресостійкість (резильєнтність) досліджували за допомогою двох методик. По-перше, використано опитувальник С. Баднера для виявлення толерантності до невизначеності [33, с. 38]. Методика містить 16 тверджень за якими вимірюється толерантність або інтолерантність особистості до невизначеності. Респондентам представлено 16 тверджень, які пропонується оцінити за шкалою: 1. категорично не згодний; 2. майже не згодний; 3. скоріше не згодний; 4. невизначене ставлення; 5. скоріше згодний; 6. майже

згодний; 7. цілком згодний. Текст опитувальника та його інтерпретування розміщено в Додатку В.

Крім вищезазначеної методики нами було вирішено використати шкалу резильєнтності Коннора-Девідсона-10 для виявлення рівня резильєнтності майбутніх психологів. Резильєнтність дещо відрізняється від стресостійкості, хоча певна складність в чіткому визначенні цих понять все ще присутня в дослідницькій літературі. Тому, зважаючи на декілька визначень резильєнтності, і було вирішено використати таку методику в якості тієї, що визначає компонент психічної готовності до професійної діяльності майбутніх психологів. Основні акценти було поставлено на визначення резильєнтності Е. Грішиним: «психологічний ресурс особистості з подолання стресу та адаптації після травмуючої ситуації до нових обставин життя, що забезпечує її повноцінне функціонування та обумовлений регулятивними (здатність до саморегуляції, життєстійкості, самоконтроль, мотивація успіху, активні копінги), когнітивними (оптимістичний атрибутивний стиль, когнітивна гнучкість, осмисленість життя, його націленість на досягнення певної мети, розвинутий духовний інтелект), емоційними (перевага позитивних емоцій, доброго настрою, здатність регулювати емоції) та соціально-поведінковими (ефективний холдинг у дитинстві, добре виховання, добрі стосунки із дорослими у дитинстві, наявність партнерів та друзів, наявність соціальної підтримки та спроможність звертатись за підтримкою до інших) якостями та здатностями [12] та О. Кокуном: «розумова, фізична, емоційна та поведінкова здатність людини адаптуватися, відновлюватися та процвітати в ситуаціях ризику, викликів, небезпеки, складності та негараздів, а також вчитися та рости після невдач» [26]. До речі, саме О. Кокун частіше застосовує у своїх дослідженнях щодо психологічної стійкості та резильєнтності шкалу Коннора-Девідсона-10 (The 10-item Connor-Davidson resilience scale; CD-RISC-10) [26] і зважаючи на успішність цієї методики нами було вирішено використати її в даному дослідженні. Шкала резильєнтності нараховує 10 тверджень (у повній версії

шкала Коннора-Девідсона представлена 25 твердженнями, але з них вибрано найбільш значущі у кількості -10). Респондентам пропонувалось оцінити дані твердження за 5-бальною шкалою Лайкерта: 0 – повністю невірно; 1 – зрідка вірно; 2 – вірно час від часу; 3 – часто вірно; 4 – вірно майже у всіх випадках.

Положення, які мали бути оцінені:

1. Здатний адаптуватися до змін.
2. Можу впоратися з усім, що трапиться.
3. Дивлюся на речі з гумористичного боку.
4. Впевнений, що подолання стресу зміцнює.
5. Швидко відновлююсь після хвороби або труднощів.
6. Можу досягти своїх цілей не зважаючи на перепони.
7. Під тиском зосереджуюсь і думаю ясно.
8. Важко розчарувати невдачею.
9. Думаю про себе як про сильну людину.
10. Можу впоратися з неприємними почуттями.

Кількісний показник резильєнтності за методикою складає сума балів за 10 твердженнями (від 0 до 40). О. Кокун пропонує для нормування кількісних меж п'яти градацій рівня резильєнтності використовувати крок у 20% отриманого розподілу показників на всій вибірці [25, с. 24]. Таке нормування демонструє табл. 2.1.

Таблиця 2.1.

Кількісний показник резильєнтності по шкалі Коннора-Девідсона згідно з О. Кокуном (у %)

	Рівень резильєнтності	Бали	Відповідний діапазон за відсотковим розподілом вибірки (%)
	Низький	0-15	0-20
	Нижчий за середній	16-20	21-40
	Середній	21-25	41-60
	Вищий за середній	26-30	61-80
	Високий	31-40	81-100

Було вирішено разом із двома класичними методиками запропонувати респондентам дати відповідь на одне авторське питання, яке має на меті дослідити рівень усвідомленості для майбутніх психологів значення їх психічного стану для якісної професійної діяльності та для запобігання вигорянню, яке є типовим для допомагаючих професій. Тому, було задано питання:

Питання 1. Чи вважаєте Ви, що практичний психолог має обов'язково працювати на постійній основі зі своїм психічним станом через самодопомогу, звернення до іншого спеціаліста? (можете обрати декілька варіантів зі списку наведених). В якості пропонованих відповідей надавалось декілька варіантів серед яких можна було обрати декілька дійсно важливих для респондента:

1. Самоосвіта спеціаліста – добре підґрунтя для покращення свого психічного стану.
2. В особливих ситуаціях звертатись до колег у своїй галузі буде нормальним.
3. Періодично мати консультування у іншого спеціаліста психолога з приводу свого психічного стану – необхідно.
4. Обов'язково постійно консультуватись у іншого спеціаліста в своїй галузі, адже професія практичного психолога доволі виснажлива діяльність для психіки.
5. Чудово мати коло однодумців колег з якими можна поділитись своїми проблемами і запобігти вигорянню.

Когнітивно-оперативний компонент було вирішено визначати за допомогою авторських питань, адже великий відсоток даного компоненту психологічної готовності буквально визначається через навчальний процес студентів. Тому, було вирішено сконцентрувати увагу на декількох авторських питаннях, які б показали само оцінювання студентів щодо рівня їх готовності та компетентності у знаннях, уміннях та навичках.

Респондентам пропонувалось надати оцінку певним положенням по шкалі від 1 до 10. Питання були зазначені таким чином:

1. Як багато Ви знаєте про роботу практичного психолога? Відповідь: Від 1 (майже нічого) до 10 (високий рівень обізнаності)

2. Наскільки у Вас багатий досвід в області практичної психології на даний момент? Відповідь: від 1 (взагалі не маю досвіду) до 10 (вже певний час працюю в цій галузі)

3. Наскільки добре Ви працюєте над своїм професійним вдосконаленням? Відповідь: від 1 (виконую завдання в рамках університетського навчання) до 10 (постійно навчаюсь на курсах, відвідую конференції, шукаю нову інформацію)

4. Як добре Вам відомі функціональні обов'язки та права практичного психолога? Відповідь: від 1 (зовсім не орієнтуюся в цьому питанні) до 10 (дуже добре володію всією необхідною інформацією)

5. Наскільки Ви вважаєте себе готовим до роботи практичного психолога по завершенню Вашого навчання в університеті? (йдеться про рівень Ваших знань, умінь та навичок). Відповідь: від 1 (мало придатний, потрібно багато освоювати додатково) до 10 (повністю готовий до професійної діяльності).

6. Яку роль відіграє освіта, яку Ви отримуєте, в успішності Вашої професійної діяльності як психолога-практика? Відповідь: від 1 (мінімальна роль) до 10 (максимальна роль).

7. Наскільки Ваше професійне майбутнє залежить від Вас? Відповідь: від 1 (зовсім не залежить) до 10 (повністю залежить).

Соціально-психологічний компонент психологічної готовності до професійної діяльності майбутніх психологів досліджено через тест на оцінку самоконтролю в спілкуванні М. Снайдера [33, с. 44]. Методика становить 10 тверджень і дозволяє проаналізувати рівень самоконтролю у спілкуванні. Респондентам представлено 10 тверджень, кожне з яких мало бути оцінене як вірно, або не вірно. За умови, що твердження здається

респонденту вірним або переважно вірним, необхідно було поставити біля нього позначку «Так»», якщо невірним або переважно невірним, то «Ні». Представлено такі положення: 1. Мені здається важким мистецтво наслідувати звички інших людей; 2. Я б, мабуть, міг зваляти дурня, щоб привернути увагу або потішити оточуючих; 3. З мене міг би вийти непоганий актор; 4. Іншим людям іноді здається, що я переживаю щось більш глибоко, ніж це є насправді; 5. У компанії я рідко опиняюся в центрі уваги; 6. У різних ситуаціях і в спілкуванні з різними людьми я часто поводжуся абсолютно по-різному; 7. Я можу відстоювати тільки те, в чому я щиро переконаний; 8. Щоб досягти успіху в справах і в стосунках з людьми, я намагаюся бути таким, яким мене очікують бачити; 9. Я можу бути дружелюбним з людьми, яких я не виношу; 10. Я не завжди такий, яким здаюся [33, с. 44].

Обробка результатів та їх інтерпретація виходить з того, що 1 бал – нараховується за відповідь «Ні» на 1, 5 і 7 питання і за відповідь «Так» на всі інші. Підраховується сума балів. Результати інтерпретуються за такою схемою: 0–3 бала – низький комунікативний контроль. Поведінка стійка, і особа не вважає за потрібне змінюватися залежно від ситуацій. Вона здатна до щирого саморозкриття в спілкуванні. Таку людину можуть вважати «незручною» у спілкуванні внаслідок її прямолінійності; 4–6 балів – середній комунікативний контроль, особа щира, але не стримана в своїх емоційних проявах, зважає в своїй поведінці на оточуючих; 7–10 балів – високий комунікативний контроль. Особа легко входить в будь-яку роль, гнучко реагує на зміну ситуації, добре її відчуває і навіть в змозі передбачити враження, яке справить на оточуючих [33, с. 44-45].

Складним, щодо вивчення етико-аксіологічного компоненту виявився вибір необхідних методик через різноманітність підходів та особливі умови нашого дослідження, адже йшлося саме про підготовку психологів в умовах війни та їх майбутню професійну діяльність також в умовах війни або одразу по її завершенню. Тому, було прийняте рішення сконцентрувати

увагу на авторських питаннях, які б задовольнили потребу вирішення задач дослідження. Питання були сформульовані таким чином:

1. Оцініть наскільки Ви згодні з думкою: «Саме війна вплинула на мій вибір стати психологом». Відповідь: обрати один із наданих варіантів: 1 – Повністю погоджуюсь; 2 – Скоріше погоджуюсь; 3 – Нейтрально; 4 – Скоріше не погоджуюсь; 5 – Повністю не погоджуюсь.

2. Оцініть наскільки ви згодні: «В умовах війни професія психолога стає ще більш затребуваною». Відповідь: обрати один із наданих варіантів: 1 – Повністю погоджуюсь; 2 – Скоріше погоджуюсь; 3 – Нейтрально; 4 – Скоріше не погоджуюсь; 5 – Повністю не погоджуюсь.

3. Яка думка здається Вам найвірнішою серед наведених. «Головною причиною вибору професії психолога під час війни в Україні є...». Відповідь: обрати один із наданих варіантів: 1. ...бажання вирішити свої особисті психологічні проблеми, самодопомога; 2. ...щире прагнення допомогти іншим; 3. ...відповідальна громадянська позиція, прагнення бути корисним для суспільства; 4. ...бути психологом зараз в тренді; 5. ...розпач і бажання чимось зайнятись щоб відволіктись, адже професії психолога не важко навчитись.

4. За умови роботи під час війни або одразу після її завершення найбажанішим напрямком роботи для Вас є: Відповідь: обрати один із наданих варіантів: 1. Допомога військовим/ветеранам; 2. Робота з військовими та їх сім'ями; 3. Робота з мирним населенням, яке постраждало від війни; 4. Робота з мирним населенням та проблемами, характерними для мирного часу; 5. Мені все одно, не має значення; 6. Інший варіант.

5. Наскільки психолог має бути обізнаним у політичній, економічній та соціальній ситуації в країні де іде війна, щоб надавати якісні послуги консультування? Відповідь: обрати один із наданих варіантів: 1. Бажано повноцінно володіти цією інформацією; 2. Частково має бути компетентним; 3. Жодним чином це не пов'язано зі специфікою професійної діяльності психолога.

Варто зауважити, що в емпіричній частині дослідження використано такий метод статистичного опису як частотний розподіл. Крім того, в рамках реалізації емпіричної частини дослідження використовувався такий якісно-кількісний метод як контент-аналіз.

2.2. Особливості компонентів психологічної готовності студентів-психологів українських закладів вищої освіти

Як вже було зазначено, вікове охоплення аудиторії опитуваних виявилось доволі обширним: наймолодшому респонденту 18 років, найстаршому – 58. Це пов'язано з тим, що в опитуванні брали участь як студенти бакалаврату так і магістранти. Останнім часом в українському суспільстві прослідковується певна тенденція, яка охоплює все більшу вікову амплітуду студентства, адже для людей які вже давно отримали спеціальність та працювали певний час за одним напрямком стало набирати актуальності зміна вектору своєї діяльності через зміни в політичній та економічній сфері українського суспільства. На збільшення вікової розбіжності у студентів могла вплинути і впроваджена державою потужна соціальна програма, яка дає змогу перекваліфікуватися, отримати освіту за кошти держави для людей після 45 років. У «Переліку професій, спеціальностей, для навчання за якими може бути виданий ваучер» затвердженого Наказом Міністерства економіки України 11 квітня 2023 року № 2040 в тому числі є і спеціальність 053 «Психологія» [44].

Отже, вивчення психологічної готовності студентів-психологів відбувалось відповідно до визначеної нами у першому розділі структури психологічної готовності, яка включає психічну стресостійкість і резильєнтність, мотиваційно-вольовий, когнітивно-оперативний, соціально-психологічний, етико-аксіологічний компоненти.

Для вивчення мотиваційно-вольового компоненту у першому завданні було виявлено співвідношення внутрішньої, зовнішньої негативної та

зовнішньої позитивної мотивації. Результати середнього показника на 88 респондентів згідно з даної методики показано у табл. 2.2.

Таблиця 2.2.

**Середні показники мотивації студентів-психологів виявлені за
методикою визначення мотивація професійної діяльності
(методика К. Замфір у модифікації А. Реана)**

№ пункту	Мотиваційні фактори	Середні значення
1	Грошовий заробіток	3,625
2	Прагнення до просування по роботі	3,318
3	Прагнення уникнути критики з боку керівника або колег	2,829
4	Прагнення уникнути можливих покарань або неприємностей	3,090
5	Потреба в досягненні соціального престижу й поваги з боку інших	3,431
6	Задоволення від самого процесу й результату роботи	4,443
7	Можливість найбільш повної самореалізації саме в цій діяльності	4,375

Внутрішня мотивація розраховується за формулою $ВМ=(\text{пункт } 6 + \text{пункт } 7):2$ де загальна кількість балів по пункту 6 становить 391 бал, а по пункту 7 становить 385 балів. Зважаючи на кількість респондентів маємо: $(391:88 + 385:88):2 = (4,443 + 4,375):2 = 4,409$

Показник внутрішньої мотивації може коливатися в межах від 1 до 5, тому маємо доволі високий показник наближений до максимальної позначки.

Зовнішня позитивна мотивація (ЗПМ) становить суму середнього балу трьох пунктів поділених на три. $ЗПМ = (п.1 + п.2 + п.5):3$ В нашому дослідженні маємо $ЗПМ = (319:88 + 292:88 + 302:88):3 = (3,625 + 3,318 + 3,431):3 = 3,458$. Даний показник також є доволі визначним в межах шкали від 1 до 5. І, нарешті, зовнішня негативна мотивація $ЗНМ = (п.3 + п.4):2$

$$ЗНМ = (2,829 + 3,09):2 = 5,919:2 = 2,959$$

Отже, зважаючи на отримані результати першого завдання в нашому опитуванні, які досліджували мотиваційно-вольовий компонент психологічної готовності до професії майбутніх психологів маємо результат, який вважається найкращим оптимальним мотиваційним комплексом:

$$ВМ (4,409) > ЗПМ (3,458) > ЗНМ (2,959)$$

В якому внутрішня мотивація студентів перевищує зовнішню позитивну мотивацію на 0,951, а зовнішня позитивна мотивація перевищує зовнішню негативну на 0,499. Дана розбіжність також є доволі суттєвою і показує наскільки важливим для студентів є орієнтування на свою майбутню професію, як на ту, що може і повинна приносити задоволення на рівні самого процесу, наскільки високі очікування щодо можливості реалізуватися в професії психолога. Адже навіть у відсотковому значенні найвищий ступінь важливості обрали для себе більше 60% респондентів показники, які говорять про самореалізацію та задоволення від процесу. Автори методики зазначають, що задоволеність вибраною професією проявлена настільки, наскільки більш висока вага внутрішньої мотивації і зовнішньої позитивної мотивації порівняно з зовнішньою негативною мотивацією. Це означає, що в нашому випадку розбіжність між цими показниками досягає доволі вагомої позначки $(BM+3ПМ)-3НМ=(4,409+3,458)-2,959=4,908$.

Разом із вищезазначеною методикою для виявлення мотиваційно-вольового компонента психологічної успішності було застосовано методику вивчення факторів привабливості професії в модифікації Н. Кузьміної та О. Реана, яка була вперше запропонована В. Ядовим. По кожному з факторів було знайдено коефіцієнт значущості ($K3$), та окремо проаналізовано щодо їх співвідношення.

Показники даного дослідження дозволяють зробити такі висновки: найбільшого значення у майбутній професійній діяльності респонденти надають можливості самовдосконалюватись $K3=0,670$ та впевненість у тому, що робота відповідає здібностям особистості $K3=0,488$. Високу питому вагу мають показники творчої продуктивності роботи психолога $K3=0,454$, трохи менше, але все ще високу значущість має той фактор, що робота пов'язана з людьми $K3=0,397$ і те, що робота відповідає характеру респондентів на їх думку $K3=0,375$. Найбільш непривабливим на думку респондентів являє те, що робота психологів викликає перевтому $K3= - 0,488$ та частий контакт з людьми $K3= - 0,204$, що є доволі цікавим з точки зору високого коефіцієнту

значущості для опитуваних саме роботи з людьми. Тобто, бажання співпрацювати та допомагати іншим тим не менш викликає і велику кількість побоювань щодо таких контактів. Це доволі значущий показник для того, щоб ним не ігнорувати та приділити особливу увагу під час виявлення можливостей оптимізації механізмів формування психологічної готовності та дослідити можливості корекції такої ситуації. Результати коефіцієнтів значущості виведено в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Коефіцієнти значущості факторів професії для студентів-психологів за методикою вивчення факторів привабливості професії у модифікації Кузьміної та О. Реана (у балах)

№	Фактор привабливості/непривабливості професії	Коефіцієнт значущості
1	Соціальна значущість професії	-0,113
2	Робота з людьми (соціальна комунікація)	0,397
3	Творчість	0,454
4	Перевтома	-0,488
5	Заробітна платня	0,204
6	Самовдосконалення	0,670
7	Відповідність особистим здібностям	0,488
8	Відповідність особистому характеру	0,375
9	Пролонгованість робочого дня	0,034
10	Постійний частий контакт з людьми	-0,204
11	Соціальне визнання	0,204

Серед інших факторів які приваблюють в майбутній професії психолога декілька респондентів вказали і свої варіанти відповідей серед яких: «розбиратись в ситуаціях людей, слухати їх, допомагати розібратись у собі», «сприяння відновленню людяності та гідності; Можливість стати «опорою» у кризові моменти», «поєднувати з масажною діяльністю», «робота з дітьми», «можливість отримати нову спеціальність, нову роботу». Серед таких, що не приваляє особисті варіанти відповідей виглядали таким чином: «важко сказати», «поки немає таких речей, які б не приваблювали», «не можу позначити для себе конкретні мінуси», «все життя треба вчитись і це трохи лякає, можливо, через неправильне сприйняття цього», «відчуваю

велику відповідальність і розумію, що постійно потрібно вчитись і вдосконалюватись». Відносність цих позитивних і негативних моментів можна побачити на діаграмі на рис. 2.2.

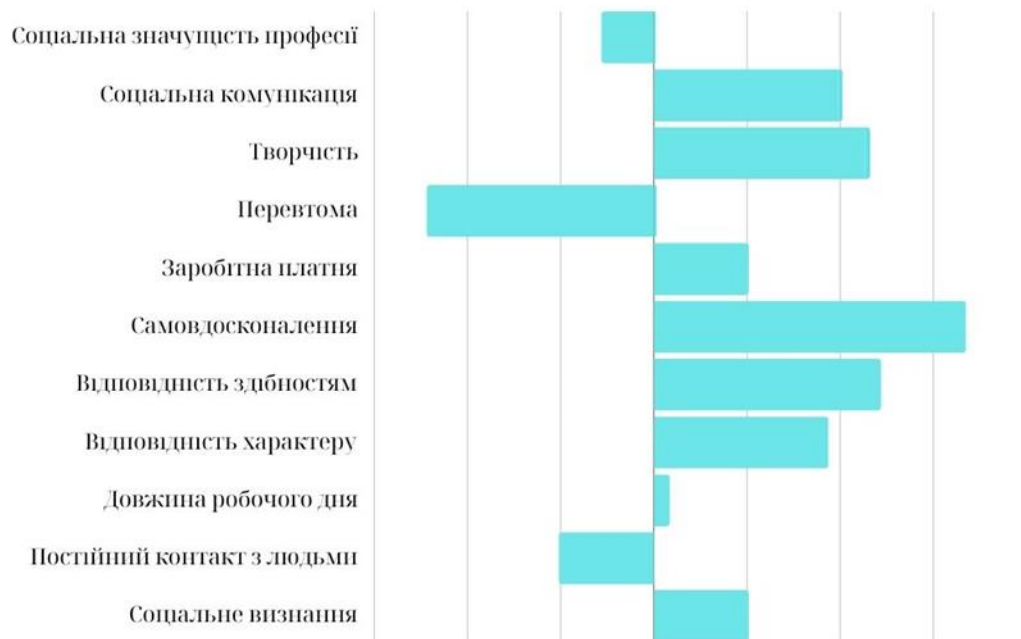

Рис.2. 2. Співвідношення коефіцієнтів значущості факторів професії для студентів-психологів за методикою вивчення факторів привабливості професії у модифікації Н. Кузьміної та О.Реана

Для вивчення мотиваційно-вольового компоненту застосовувались також авторські питання. На питання «Наскільки Ваше професійне майбутнє залежить від Вас?» студенти мали надати відповідь по 10 бальній шкалі від «зовсім не залежить» до «повністю залежить». Більшість респондентів все ж таки визначили високий ступінь особистої відповідальності за професійну реалізацію: 28 (31,8%) осіб надали найвищий ступінь значущості такій взаємозалежності, 31 (35,8%) особа оцінила на «9» балів, 17 осіб (19,3%) визначились на рівні «8». Результати дослідження з відсотковими значеннями наведено в Додатку Д.

Щодо питання про ступінь задоволення від можливості допомагати іншим, то показники значущості також доволі високі серед опитуваних: на

«10» (отримую максимальне задоволення) оцінили 29 осіб (33%) наскільки вони отримують задоволення від допомоги іншим. На «9» оцінили дане питання 27 респондентів (30,7%), на «8» – 17 осіб (19,3%), на «7» - 8 осіб (9,1%).

Питання «Наскільки Ви психічно готові до роботи практичного психолога, яка передбачає постійну взаємодію з іншими людьми, їх проблемами, болем та страхами?» мало на меті визначити ступінь самоусвідомлення себе у майбутній професії та оцінку своїх можливостей яка супроводжується відповідальністю, що несе майбутній психолог за свою професійну діяльність максимально пов'язану з іншими людьми. На дане питання були отримані такі результати по шкалі, яка становила від 1 (маю побоювання, що можу не впоратись) до 10 (впевнений, що здатен впоратись з усіма викликами професії): 1 – 3 (3,4%); 2 – 0; 3 – 7 (8%); 4 – 1 (1,1%); 5 – 7 (8%); 6 – 12 (13,6%); 7 – 18 (20,5%); 8 – 21 (23,9%); 9 – 9 (10,2%); 10 – 10 (11,4%). Одностайності в цьому питанні не спостерігалось, хоча більшість відповідей сконцентрована на високих позначках шкали від «6» до «9», що говорить про високий ступінь готовності до професії через усвідомлення її складностей та своїх можливостей і адекватного співвіднесення даних величин. Результати дослідження з відсотковими значеннями наведено в Додатку Е.

Ще одне питання про уявлення себе в майбутньому психологом мало на меті проаналізувати цілеспрямованість особистості, яка обрала для себе певну сферу професійної діяльності. На питання «наскільки Ви любите уявляти себе в майбутньому практичним психологом?» пропонувалось надати відповідь по 10 бальній шкалі від 1 (не думаю про це взагалі) до 10 (мрію про свою діяльність практичного психолога постійно). Виявилось, що дане питання має найбільшу розбіжність у відповідях: 1 – 2 (2,3%); 2 – 2 (2,3%); 3 – 3 (3,4%); 4 – 3 (3,4%); 5 – 4 (4,5%); 6 – 11 (12,5%); 7 – 13 (14,8%); 8 – 24 (27,3%); 9 – 12 (13,6%); 10 – 14 (15,9%).

Другий важливий компонент психологічної готовності до професії, а саме – стресостійкість та резильєнтність вивчали за допомогою двох методик, що також описані в попередньому розділі даного дослідження. Щодо результатів опитувальника С. Баднера для виявлення толерантності до невизначеності, які описано в табл. 2.4. – було виявлено доволі високий рівень інтолерантності (нетерпимості) до невизначеності, адже середні значення становлять 44-48, а в нашому випадку сума трьох шкал складає 61, що значно перевищує середні значення.

Таблиця 2.4.

Рівень толерантності до невизначеності студентів-психологів згідно з результатами опитувальника С. Баднера для виявлення толерантності до невизначеності (у балах)

Шкала новизни (N)		Шкала складності (C)		Шкала неможливості розв'язання (I)	
Питання	Бали	Питання	Бали	Питання	Бали
2	3	4	4	1	4
9	4	5	4	3	5
11	4	6	3	12	4
13	5	7	4		
		8	4		
		10	3		
		14	4		
		15	4		
		16	2		
Сума N	16	Сума C	32	Сума I	13
N+C+I=		61			

Такі результати виявили доволі важливу проблему психологічної готовності майбутніх спеціалістів-психологів, адже високий рівень інтолерантності до невизначеності передбачає виникнення цілого ряду проблем у реалізації професійного шляху психолога. Саме на цьому питанні варто окремо зупинитись під час вивчення механізму формування толерантності до невизначеності у майбутніх спеціалістів та виявити можливі шляхи покращення ситуації, які б могли бути впроваджені вже на рівні університетської освіти.

В результаті дослідження респондентів за шкалою резильєнтності Коннора-Девідсона-10 було виявлено результати зазначені в табл. 2.5.

Кількісний середній показник склав 24,927, що згідно до шкали, запропонованої О. Кокуном, яку було описано у підрозділі 2.1. нашого дослідження, відповідає «середньому» показнику резильєнтності на межі «вищого за середній».

Таблиця 2.5.

**Резильєнтність студентів-психологів українських закладів вищої освіти
згідно зі шкалою Коннора-Девідсона-10 (у балах)**

Твердження шкали резильєнтності Коннора-Девідсона-10	Середній показник балів за шкалою Лайкерта
1. Здатний адаптуватися до змін.	2,954
2. Можу впоратися з усім, що трапиться	2,715
3. Дивлюся на речі з гумористичного боку	2, 488
4. Впевнений, що подолання стресу зміцнює.	2,886
5. Швидко відновлююсь після хвороби або труднощів	2,465
6. Можу досягти своїх цілей не зважаючи на перепони	2,715
7. Під тиском зосереджуюсь і думаю ясно.	1,545
8. Важко розчарувати невдачею.	2
9. Думаю про себе як про сильну людину.	2,625
10. Можу впоратися з неприємними почуттями.	2,534
Кількісний середній показник резильєнтності	24,927

Для більш глибокого дослідження психічної стресостійкості майбутніх психологів була запропонована анкета з авторським питанням «Чи вважаєте Ви, що практичний психолог має обов'язково працювати на постійній основі зі своїм психічним станом через самодопомогу, звернення до іншого спеціаліста?» на яке було надано декілька варіантів відповідей серед яких дозволялось обрати декілька. Найбільшу кількість отримав варіант «Періодично мати консультування у іншого спеціаліста психолога з приводу свого психічного стану – необхідно» 50 (56,8%). Також високий рівень важливості для майбутніх психологів становить можливість мати коло однодумців з якими можна поділитись своїми проблемами і запобігти професійному вигорянню – 49 (55,7%). Наступним варіантом за ступенем важливості для аудиторії виявилась думка «Самоосвіта спеціаліста – добре

підґрунтя для покращення свого психічного стану» – 42 (47,7%). Трохи менше обрали варіант щодо обов'язкових постійних консультацій у іншого спеціаліста 38 (43,2%). Відтак, найнижчу позицію мало положення щодо необхідності звертатись до колег тільки у особливих ситуаціях 29 (33%).

Когнітивно-оперативний компонент психологічної готовності студентів до майбутньої професійної діяльності в якості психологів досліджувався на основі декількох авторських питань.

На запит щодо обізнаності в роботі практичного психолога по шкалі від 1 (майже нічого не знаю) до 10 (високий рівень обізнаності) відповіді респондентів більшою мірою сконцентровані в межах 5-8: на «5» – 21 (23,9%); «6» – 13 (14,8%); «7» – 15 (17%); «8» – 15 (17%). Дані показники демонструють позитивну ситуацію щодо рівня інформованості та рівня знань на якому студенти спеціальності «психологія» відчують себе на момент опитування. Вочевидь, що студенти першого курсу бакалаврату можуть оцінювати себе на меншому рівні знань, а ті, хто навчається на старших курсах мають вищий рівень обізнаності.

Для виявлення рівня досвідченості також було поставлене питання «Наскільки у Вас багатий досвід в області практичної психології на даний момент?» де передбачались відповіді по шкалі від 1 (взагалі не маю досвіду) до 10 (вже певний час працюю в цій галузі). Наявний досвід респондентами був оцінений таким чином: максимальна концентрація низького рівня досвідченості стосувалась більшості опитуваних «1» – 22 (25%); «2» – 17 (19,3%); «3» – 20 (22,7%). Тобто, загалом 67% респондентів не мали досвіду практичної діяльності в сфері психології, а це гіпотетично передбачає, що після більш щільного знайомства із професією у цієї категорії студентів може змінитися ставлення до своєї професійної діяльності.

Постійне самовдосконалення та активна робота по набуттю нових професійних знань є запорукою психологічної готовності майбутнього психолога. Для виявлення ступеню готовності до професійного вдосконалення також було виділено окреме питання в анкетуванні. Студенти

мали змогу надати відповідь по шкалі від 1 (виконую завдання в рамках університетського навчання) до 10 (постійно навчаюсь на курсах, відвідую конференції, шукаю нову інформацію) на питання «Наскільки добре Ви працюєте над своїм професійним вдосконаленням?» Більшість респондентів розмістила свої відповіді в середніх значеннях шкали: найбільший відсоток оцінив себе на «7» – 16 (18,2%), на «5» – 14 (15,9%), на «8» – 12 (13,6%), на «9» – 11 (12,5%), на «4» – 10 (11,4%). По шкалі від 5 до 10 розмістили себе 73% (65 осіб) респондентів, що демонструє вмотивованість та достатній рівень дисциплінованості студентів, які крім базової освіти в ЗВО прагнуть отримати більше знань.

Ще одне питання про рівень обізнаності щодо функціональних обов'язків та прав практичного психолога по шкалі від 1 (зовсім не орієнтуюся в цьому питанні) до 10 (дуже добре володію всією необхідною інформацією) продемонстрував: 68 (77,2%) відповіли в межах від 5 до 9 включно. Серед них на «8» оцінили рівень своєї обізнаності 21 особа (23,9%), на «7» – 14 (15,9%), на «9» – 11 (12,5%), на 5 – 13 (14,8%). Вважаємо, що це доволі високий показник обізнаності для студентів, які ще не мали справу з безпосередньою практичною професійною діяльністю.

На питання «Наскільки Ви вважаєте себе готовим до роботи практичного психолога по завершенню Вашого навчання в університеті? (йдеться про рівень Ваших знань, умінь та навичок)» респонденти мали відповісти в межах шкали від 1 (мало придатний, потрібно багато освоювати додатково) до 10 (повністю готовий до професійної діяльності). Дане положення мало розкрити самооцінку студентами своїх здібностей, рівня набутих в університеті знань, умінь та навичок, які б надавали підґрунтя для оптимального професійного зростання. Найбільша кількість респондентів розмістила свої відповіді в середині пропонованої шкали: «5» – 14 (15,9%); «6» – 14 (15,9%); «7» – 13 (14,8%); «8» – 11 (12,5%). Такий розподіл демонструє загальну впевненість у необхідності додаткової освіти, ознайомлення з більшим об'ємом інформації, яка є необхідною для

практичної діяльності психолога. Можливо, це також демонструє певний рівень незадоволеності сучасною університетською освітою, або ж незадоволеності саме своїм особистим рівнем навченості. Для більш точного результату було задано додаткове питання: «Яку роль відіграє освіта, яку Ви отримуєте, в успішності Вашої професійної діяльності як психолога-практика?» з можливістю дати відповідь від 1 (мінімальна роль) до 10 (максимальна роль). Були отримані такі результати: «1» – 0; «2» – 0; «3» – 1 (1,1%); «4» – 2 (2,3%); «5» – 4 (4,5%); «6» – 5 (5,7%); «7» – 10 (11,4%); «8» – 30 (34,1%); «9» – 21 (23,9%); «10» – 15 (17%). Тобто, роль університетської освіти визначена на доволі високому рівні для більшості респондентів, адже в межах найвищих оцінок від «7» до «10» було надано найбільшу кількість відповідей 76 (86,3%).

Соціально-психологічний компонент психологічної готовності оцінювався згідно з тестом на оцінку самоконтролю в спілкуванні М. Снайдера. Отримані результати зазначені на рис. 2.3.

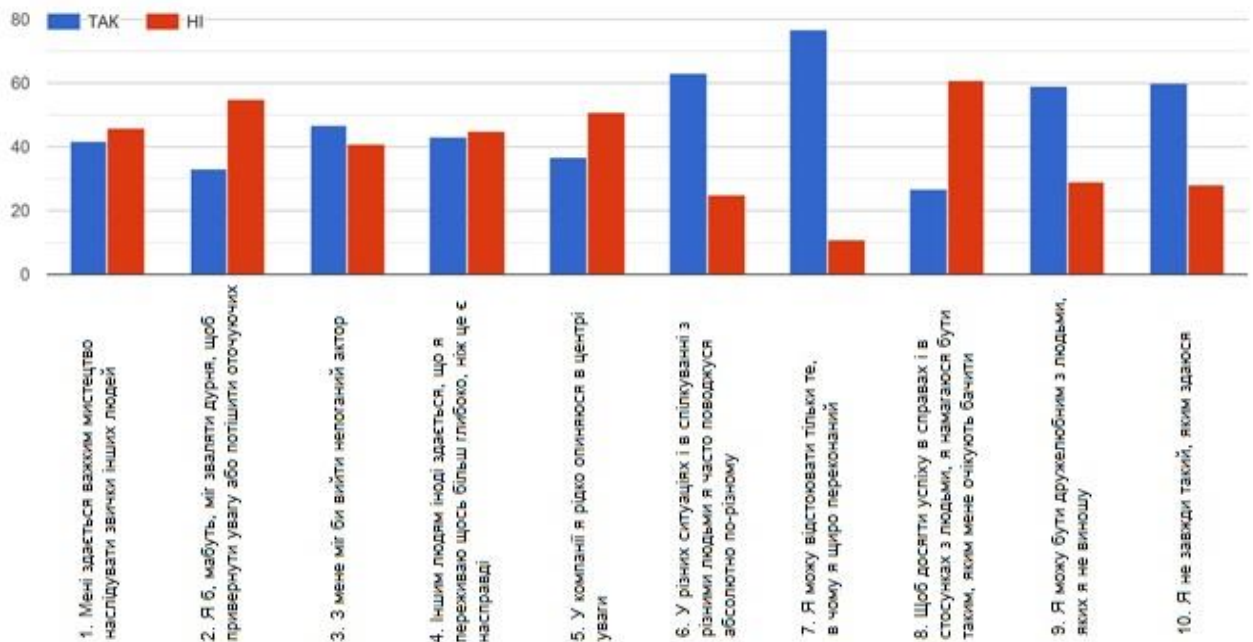

Рис. 2.3. Рівень самоконтролю у спілкуванні студентів-психологів за тестом на оцінку самоконтролю в спілкуванні М. Снайдера

Середній бал вибірки склав 5, а згідно з ключем тесту, позиція від 4 до 6 балів вказує на середній комунікативний контроль, коли людина може бути доволі щирою, але не стриманою в своїх емоційних проявах. Тим не менш, вона опікується тим, що впливає на оточуючих і не байдужа до них. Зважаючи на те, що в існуючих ключах це є середній показник, а найвищий рівень комунікативного контролю проявляється вже на позиції 7-10 балів, вважаємо, що в даному аспекті в майбутніх психологів можуть виникнути проблеми пов'язані з комунікацією. Але ж в професії практичного психолога, комунікативні навички є вкрай важливими. Тому, на цей показник варто звернути особливу увагу.

Етико-аксіологічний компонент було вивчено на основі авторських питань, розроблених з урахуванням особливих умов навчання та професійної діяльності в умовах війни. Відсоткові результати опитування наведені у додатку Ж.

Серед актуальних питань – чи вплинула війна в Україні на рішення студентів обрати шлях психології? З п'яти наданих варіантів три були такими, що не передбачали безпосереднього домінуючого впливу війни на прийняття рішення. Нейтрально – відповіли 15 (17%) осіб, «скоріше не погоджуюсь» – 23 особи (26,1%) та «повністю не погоджуюсь» – 27 осіб (30,7%). Тільки 8 респондентів відповіли повною згодою на положення, що саме війна вплинула на їх вибір стати психологом, а 15 відповіли, що скоріше погоджуються з твердженням. Отже, загалом 65 осіб (73,9%) висловили думку, що війна не вплинула на їх вибір професії.

Хоча на інше твердження «В умовах війни професія психолога стає ще більш затребуваною», більшість респондентів (92%) відповіли згодою: «повністю погоджуюсь» – 60 (68,2%) та «скоріше погоджуюсь» – 21 (23,9%).

Респондентам було задано питання яка думка здається їм найвірнішою про те, що є головною причиною вибору професії психолога під час війни в Україні. Серед наведених варіантів відповідей перевагу надали в першу чергу щирому прагненню допомогти іншим – 38 (43,2%). На другому місці за

значущістю «відповідальна громадянська позиція, прагнення бути корисним для суспільства» – 25 (28,4%), яке тільки на 6% поступається третьому варіанту «бажання вирішити свої особисті психологічні проблеми, самодопомога» 20 (22,7%). Про трендовість професії психолога відмітили 5 осіб (5,7%), а ось «розпач і бажання чимось зайнятися щоб відволіктись, адже професії психолога не важко навчитись» не обрав жоден респондент, що демонструє повагу до своєї майбутньої професії студентів психологів.

Зважаючи на великий відсоток відповідей які демонструють глибоке розуміння важливості професії психолога у часи війни та розуміння відповідальної громадянської позиції, майбутні психологи натомість не висловили великої зацікавленості в роботі з тими, хто несе найбільше психічне навантаження війни. Респонденти зробили вибір серед декількох наданих варіантів не на користь військових, коли відповідали на питання з який напрямок роботи їх найбільше приваблює. Про бажання працювати з військовими та ветеранами висловились 5 респондентів (5,7%), 6 студентів висловились на користь роботи з військовими та їх сім'ями (6,8%), 18 – про роботу з мирним населенням, яке постраждало від війни (20,5%). Роботу з мирним населенням та проблемами, характерними для мирного часу обрали 35 осіб (39,8%). Не визначились із відповіддю 12 (13,6%), та інший варіант обрала така ж кількість – 12 осіб (13,6%).

Ще одне питання стосувалось рівня поінформованості психолога не в своїй професійній сфері: «Наскільки психолог має бути обізнаним у політичній, економічній та соціальній ситуації в країні де іде війна, щоб надавати якісні послуги консультування?». Серед трьох пропонованих відповідей прерогативу було надано в рівних частинах по 40 осіб (та по 45,5% відповідно) на кожну відповідь: «Бажано повноцінно володіти цією інформацією» та «Частково має бути компетентним». Лише 8 (9,1%) надало перевагу відповіді про те, що жодним чином ніякого зв'язку між професійною діяльністю психолога та політичній, економічній і соціальній інформованості немає.

Отже, в результаті проведеного опитування за рядом методик були виявлені такі особливості психологічної готовності студентів українських закладів вищої освіти спеціальності 053 «Психологія» до професійної діяльності:

1. Мотиваційно-вольовий компонент психологічної готовності до професії виявлено в оптимальному співвідношенні де внутрішня мотивація більша за зовнішню позитивну мотивацію, а зовнішня позитивна більша за зовнішню негативну мотивацію і розбіжність між цими показниками доволі значуща. Це вказує на найкращий оптимальний мотиваційний комплекс для більшості майбутніх психологів.

2. Найбільшого значення щодо майбутньої професії студенти надають можливості самовдосконалюватись та впевнені у тому, що робота психолога є творчою професією. Більшість висловила впевненість, що робота відповідає їх здібностям. Натомість, розуміння того, що робота пов'язана з постійною взаємодією з людьми викликала дещо амбівалентні значення: велика частина висловились стосовно даного фактору, як позитивного моменту, але й визначилась, що частий контакт з людьми є негативною рисою професії психолога.

3. Визначено доволі високий рівень усвідомленої відповідальності за свою професійну реалізацію та готовність до зустріччю з викликами професії.

4. Виявлено доволі високий рівень інтолерантності (нетерпимості) до невизначеності, що може стати проблемою в реалізації себе в професійній діяльності для багатьох респондентів. Натомість, показник резильєнтності в опитуваних на межі «вищого за середній».

5. Більше половини респондентів висловились за можливість у майбутньому періодично консультуватись у колег з приводу свого психічного стану та мати можливість постійно контактувати з колегами з приводу запобігання професійному вигорянню. Майже половина вважає, що

постійна самоосвіта психолога є якісним підґрунтям для підтримки свого психічного стану.

6. Когнітивно-оперативний компонент більшості респондентів вказує на високий ступінь обізнаності та поінформованості. Студенти працюють над своїм самовдосконаленням в професійних знаннях, крім рівня освіти яку надає ЗВО опановують самостійно різні курси та демонструють достатній рівень дисциплінованості в самоосвіті. Була висловлена загальна впевненість, що крім базової освіти, яку студенти отримують в українських університетах та вважають її важливою для свого професійного зростання, вони мусять постійно займатись самоосвітою.

7. Щодо соціально-психологічного компоненту, то виявлено середній комунікативний контроль респондентів, коли людина є щирою, але може бути не стриманою у емоційних проявах. В даному аспекті у майбутніх психологів можуть виникнути проблеми пов'язані з комунікацією, адже в професії практичного психолога, комунікативні навички є вкрай важливими. Тому, на цей показник варто звернути особливу увагу.

8. Етико-аксіологічний компонент виявився на достатньому рівні, адже студенти впевнені, що психолог має бути обізнаним не тільки у своїй професійній сфері, але й у загальних питаннях, якими живе сьогодні сучасне українське суспільство. Високий рівень громадянської відповідальності проявлено у відповідях, що покликання психолога – допомагати не тільки окремим людям, але й суспільству загалом. Можливість допомагати іншим та відповідальна громадянська позиція – причина вибору професії для багатьох. Тим не менш, бажання працювати з особливим контингентом (військовими та їх сім'ями) не є прерогатив ним напрямком для більшості респондентів. Більшість респондентів вказала на те, що вибір професії не пов'язаний з особливим станом війни в Україні.

РОЗДІЛ 3. МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОПТИМІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ- ПСИХОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

3.1. Механізми формування психологічної готовності українських студентів до професії психолога в умовах війни

Згідно з отриманими результатами опитування та тестування 88 студентів українських закладів вищої освіти, які навчаються на спеціальності 053 «Психологія» маємо змогу дослідити певні механізми формування психологічної готовності майбутніх психологів до своєї професійної діяльності.

Результати вивчення рівня вмотивованості українських студентів-психологів показали, що на даному етапі у більшості рівень мотивації до отримання професії психолога доволі високий. Результати, що були отримані під час дослідження мотиваційно-вольового компоненту студентів-психологів за методикою К. Замфіра, в модифікації А. Реана, свідчать про домінування внутрішньої мотивації над зовнішньою позитивною і зовнішньою негативною мотиваціями. Така позитивна характеристика демонструє високий рівень зацікавленості студентів у професії та їх орієнтування на особистісний розвиток. Найвищий показник внутрішньої мотивації свідчить про те, що студенти обрали свою майбутню професію психолога через інтерес до цієї сфери діяльності, активне бажання самореалізовуватись та розвиватися. Студенти відчують внутрішнє задоволення від навчання та опанування своїх професійних навичок. Високий показник внутрішньої мотивації дає підстави стверджувати, що студенти мають доволі глибокий інтерес до навчання, їм притаманний самостійний пошук додаткової інформації по своїй спеціальності, вони ініціативні та зацікавлені у майбутній професійній діяльності. Зовнішня позитивна мотивація також має високий показник, тим не менш нижчий за внутрішню

мотивацію. Тобто, студенти вмотивовані перспективою отримання престижної професії, певними гарантіями адекватного доходу та схваленням з боку соціуму (сім'ї, викладачів, однокурсників, тощо). Зовнішня позитивна мотивація підсилює прагнення досягти успіху, але її залежність від зовнішніх обставин робить її менш стабільною, звичайно, ніж внутрішня мотивація. Зовнішня негативна мотивація також має місце, хоча і найменшу питому вагу серед трьох досліджуваних. Її найнижчий показник свідчить про те, що майбутні психологи найменше керуються страхом покарання чи униканням негативних наслідків. Це є позитивним аспектом, який вказує на відсутність тиску і примусу в ролі основних мотиваційних характеристик.

Домінування внутрішньої мотивації вказує на зрілий підхід студентів до вибору професії, цей вибір робиться не випадково, а повністю усвідомлено, відчуючи внутрішнє задоволення від процесу навчання та прагнення до знань. В період навчання в університеті такий рівень внутрішньої мотивації може впливати на кращу академічну успішність, високу замученість у навчальний процес та стійкість до стресів під час навчання. Помірно високий рівень зовнішньої позитивної означає, що для студентів є важливим і престижність професії, і фінансова стабільність, і суспільне схвалення. Хоча ці параметри не є визначальними. Тобто, студенти мають доволі збалансовану систему мотивації, де внутрішні фактори доповнюються зовнішніми. Низький рівень зовнішньої негативної мотивації означає, що вибір майбутньої професії знову ж таки є усвідомленим та добровільним зрілим рішенням, адже страх провалу, уникання покарань або обов'язковості не є домінуючими відносно причин вибору певного професійного шляху. Це є свідченням позитивного психологічного середовища навчання. Дані результати вказують загалом на те, що студенти здатні легше долати труднощі в навчанні та практиці, так як вони орієнтовані на процес і високо оцінюють знання, які отримують. Також, це означає високу оцінку студентами самостійного шляху розвитку – проходження додаткових курсів, тренінгів, участь у наукових конференціях, тощо, що є

важливим для постійного саморозвитку психолога. Низький рівень зовнішньої негативної мотивації означає, що майбутні психологи будуть стійкими до маніпуляцій та не стануть обходити і уникати певних ризиків, будуть працювати етично і зацікавлено щодо найкращого результату роботи з клієнтами.

Тим не менш, навіть у такій позитивній картині мотиваційно-вольового компоненту присутня певна доля ризиків. Так як зовнішня позитивна майже на 0,5 перевищує зовнішню негативну мотивацію це може означати певну залежність від зовнішнього схвалення, що може вплинути в подальшому на емоційне виснаження, якщо зовнішні винагороди будуть певний час відсутні. Надмірна орієнтація на внутрішню (вона в нашому дослідженні на 1 більша за зовнішню позитивну) без належного балансу з зовнішньою позитивною може спричинити певну ідеалізацію професії, що в подальшому призведе до розчарування, коли професіонал почне стикатися з реальними викликами своєї професії.

Загалом, сформована система мотивації свідчить про наявність у студентів зрілої позиції та відсутності примусу в їх діяльності. Така ситуація свідчить про сприятливі умови формування компетентних та мотивованих фахівців.

Результати дослідження мотиваційно-вольового компонента психологічної успішності за методикою вивчення факторів привабливості професії у модифікації Н. Кузьміної та О. Реана, заснованою на роботі В. Ядова, демонструють комплексну картину мотиваційних пріоритетів та ставлення майбутніх психологів до професійної діяльності. Найвищий коефіцієнт значущості – можливість самовдосконалення ($K3 = 0,670$) свідчить про те, що студенти цінують професію психолога і вбачають в ній засіб особистісного розвитку. Це шлях до розширення своїх знань, покращення навичок та можливості кращого розуміння самого себе. Це також вказує на внутрішню мотивацію студентів, їх орієнтацію на професійний і особистісний ріст. Такі аспекти є ґрунтовними для успішної

реалізації майбутнього професіонала. Відповідність майбутньої роботи здібностям ($K3=0,488$) є також доволі важливим фактором, адже впевненість, що особистість розвивається згідно з її природним схильностям та здібностям підсилює майбутнього професіонала. Тим не менш, це ще є свідченням прагнення уникнути внутрішнього конфлікту між викликами та вимогами професії і особистими можливостями. Значущість творчої продуктивності ($K3=0,454$) підтверджує попередні дані, які були отримані завдяки методиці К. Замфіра – значущість творчості підкреслює очікування студентів до їх можливостей використовувати індивідуальний стиль в роботі та вирішенні професійних завдань, до їх можливостей проявляти свою унікальність та весь свій потенціал. Це може в майбутньому вплинути на бажання урізноманітнювати підходи до своєї роботи та бачити в цьому важливі смисли. Значущість роботи з людьми, хоча і має менший $K3$ ($=0,375$), вказує на те, що студенти вбачають велику цінність у можливості соціальної взаємодії, можливості підтримувати, допомагати іншим. А відповідність роботи характеру респондентів ($K3=0,375$) демонструє цінність гармонійного поєднання професійних вимог з особистісними рисами, що в подальшому допоможе зменшувати стрес та забезпечуватиме комфортність професійної діяльності. На противагу позитивним моментам існують декілька найменш привабливих рис, наприклад, перевтома від роботи психолога ($K3= - 0,488$). Респонденти визнають, що їх майбутня професійна діяльність пов'язана з постійною емоційною напругою, яка супроводжує роботу з клієнтами та може бути виснажливою для психолога. Це в подальшому може призвести до професійного та емоційного вигорання.

Попри високий $K3$ роботи з людьми, майбутні психологи сприймають це і як негативний фактор, адже від усвідомлення того, що робота пов'язана з великим емоційним навантаженням через постійний контакт з людьми формуються побоювання щодо зіткнення з емоційно складними ситуаціями та проблемами клієнтів

Високий КЗ самовдосконалення та творчості свідчить про те, що такі уявлення корелюються про сучасну думку щодо приналежності професії психолога до високоінтелектуальних, гуманістичних сфер діяльності, яка орієнтована на індивідуальність – її розвиток та процвітання. Робота з людьми одночасно приваблює, але й сприймається як дуже виснажлива діяльність, що вказує на усвідомлення майбутніх складностей роботи психолога та необхідності формування емоційної стійкості майбутніх спеціалістів. Орієнтування на гармонію між здібностями, з характером та обраною професією підкреслює прагнення студентів уникати таких ситуацій, які можуть внести дисгармонію в їх професійну діяльність та життя в цілому. А ось негативне ставлення до можливої перевтоми та емоційного навантаження свідчать про високу чутливість до потенційних ризиків вигорання, що усвідомлюється та відстежується майбутніми спеціалістами.

Механізм когнітивно-оперативного типу психічної готовності майбутніх психологів до професійної діяльності включає кілька ключових компонентів, які формують цілісну систему, що забезпечує ефективність професійної підготовки та адаптації до практики. Когнітивний компонент студентів психологів формується в процесі накопичення теоретичних та практичних знань по спеціальності, володіння основними підходами, методиками та техніками. Крім того, формується аналітичне мислення спеціаліста – його здатність аналізувати інформацію, оцінювати ситуацію та виявляти, ідентифікувати проблеми і знаходити шляхи її розв'язання. Обов'язковим є усвідомлення власних пізнавальних процесів, вміння рефлексувати та скоригувувати стратегії отримання знань та реалізації цих знань на практиці у своїй професійній сфері. Оперативний компонент формується з практичних навичок – володіння методиками психологічного впливу, консультування, діагностування, корекції. Оперативний компонент неможливо сформувати без самоконтролю та гнучкості у діяльності, яка дає змогу швидко переключитись між завданнями, адаптуватися до нових запитів. В даному випадку, зважаючи на результати опитування на декілька

авторських питань, які було детально описано у другому розділі роботи, маємо підтвердження відносно високого рівня когнітивно-оперативного ракурсу психологічної готовності до професійної діяльності майбутніх спеціалістів психологів. Високий рівень усвідомленості важливості знань, відповідальне ставлення до постійного саморозвитку у професії, здатність аналізувати в достатній мірі присутнє у респондентів, хоча в інших методиках розкривається один доволі важливий момент. Який може негативно впливати на когнітивно-оперативний компонент – недостатня гнучкість, яка може проявитись через високий рівень інтолерантності до невизначеності у опитуваних. Така проблема має шанс бути вирішеною завдяки використанню певних методик та тренінгів, які б розвивали більшу швидкість та гнучкість у професії, а також через високий рівень рефлексивно-оцінювальної здатності студентів. Механізм когнітивно-оперативного компоненту працює через інтеграцію знань, умінь, навичок та особистісних якостей майбутніх спеціалістів, які забезпечують готовність до роботи в динамічних та часто стресових умовах. Механізм реалізується через процес навчання, практичної апробації (з чим також можуть виникати проблеми через невеликий відсоток тих, хто має в процесі навчання практичний досвід роботи психологом), рефлексії, корекції та постійного самовдосконалення і розвитку особистості. Даний механізм є обов'язковою умовою комплексного підходу до формування психологічної готовності майбутніх психологів до професійної діяльності.

В зв'язку з тим, що наше дослідження присвячено особливим умовам як самого навчання так і реалізації отриманих знань в професійній сфері майбутніми психологами – в умовах війни, особливу увагу психологічної готовності було присвячено саме етико-аксіологічному компоненту такої готовності. Механізм формування даного компоненту безумовно охоплює етичні принципи, професійні цінності, усвідомлену ступінь відповідальності спеціаліста. Звичайно це і продовження пізнавально-освітньої сфери діяльності, адже саме через освіту майбутні психологи отримують знання

стосовно професійної етики та психологічних цінностей. Рефлексія власних цінностей і переконань завжди важлива. Не дарма великий відсоток респондентів висловив бажання постійно зустрічатись з колегами протягом професійного шляху для взаємопідтримки, обговорення різних питань та запобігання професійному та емоційному вигорянню. Рефлексія цінностей і переконань також здійснюється через дискусії, кейс-стаді та розв'язання етичних дилем в командному складі ще з часів студентського навчання в університеті. Створення ситуацій, що викликають емоційний відгук, наприклад розгляд реальних кейсів психологічної практики, стажування, тренінги є невід'ємною частиною формування такого механізму. Вплив професійного середовища та наставників на формування етичних орієнтацій, знайомство зі світовими та національними стандартами професійної діяльності, наприклад етичними кодексами психологів, також є значущою частиною формування етико-аксіологічного компоненту психологічної готовності.

Зауважимо, що тема нашого дослідження пов'язана з особливими умовами готовності психологів в ситуації війни в країні. Ми маємо контингент студентів, серед яких велика кількість завершувала своє шкільне навчання в системі он-лайн через умови жорсткого карантину, починаючи з березня 2020 року. Відповідно, війна, яка розпочалась у лютому 2024 року буквально «підхопила естафету» он-лайн навчання та позбавила велику кількість студентів можливості мати достатню кількість та якість соціальної комунікації не у віртуальному, а в реальному середовищі. Такі штучні умови спілкування деформують досвід соціальної комунікації, спотворюють реальність. Тому й співіснує сутнісне стремління студентів спілкуватись, взаємодіяти та допомагати іншим поряд з побоювання таких соціальних контактів, як джерела професійного вигорання психологів. Етико-аксіологічний фактор психологічної готовності формується через практичну діяльність, як ми відмічали вище – стажування, тренінги, супервізії, обговорення роботи зі спільнотою однодумців. Тому так важливо

використовувати інтерактивні методи навчання (рольові ігри, дискусії, аналіз етичних дилем), створювати сприятливе освітнє середовище, яке підтримує розвиток моральних орієнтирів. Безмежно значущим для студентів є супровід їх перших професійних кроків викладачами та практичними психологами, які слугують зразками етичної поведінки. Етико-аксіологічний компонент забезпечує готовність майбутніх психологів діяти у відповідності до етичних стандартів, приймати відповідальні рішення в професійних ситуаціях, а також підтримувати баланс між особистісними і професійними цінностями. В умовах війни такий компонент стає вкрай важливим.

Щодо проблеми стресостійкості майбутніх психологів, то в даному аспекті було відмічено певну проблему, яку є необхідність розв'язати. А саме – виявлено високий рівень інтолерантності до невизначеності. Високий ступінь інтолерантності до невизначеності означає, що людина має значну психологічну дискомфортність та труднощі в умовах непередбачуваності, відсутності чіткої структури або визначеності. Для психолога, розуміння цього явища має важливе значення, оскільки воно впливає на спосіб, у який людина сприймає, обробляє інформацію та реагує на різні життєві ситуації. Люди з високим ступенем інтолерантності до невизначеності характеризуються емоційною напругою, часто переживають тривогу, страх або неспокій у ситуаціях де відсутні чіткі кордони, правила, прогнози, тощо. Такі люди схильні уникати ризиків, тяжіють до більш жорстких схем та шаблонів, радше тримаються за знайоме, схильні до прагнення контролювати все навколо, що автоматично означає для них зменшення невизначеності. Очевидно, що будь який новий клієнт для практикуючого психолога є апріорно викликом невизначеності. Психолог часто працює в мовах амбівалентності, високої емоційності та непередбачуваності ситуацій. В такому разі питання толерування до невизначеності стає одним із найважливіших для вибудовування стабільної психологічної готовності до професії майбутніх психологів.

Причиною інтолерантності до невизначеності можуть бути як завищені вимоги до себе і прагнення завжди давати правильні відповіді, емоційне виснаження, яке забирає можливість гнучко реагувати на невизначеність та тривожність через велике різноманіття ситуацій, особливо з кризовими клієнтами, де відсутні чіткі шляхи вирішення. Інтollerантність до невизначеності може заважати психологу приймати нестандартні рішення, гнучко реагувати на клієнтські запити, в решті решт – призвести до вигорання та втрати професійної мотивації.

Тому, ще на рівні університетської освіти вкрай важливо допомагати майбутнім фахівцям з психології опрацювати такі проблеми через розвиток саморефлексії, роботу з власними установками та інше. Майбутній психолог має знати, що саме він несе відповідальність за свій психічний стан і за те, яким чином він впливає на його клієнтів, на результати його професійної діяльності. Насправді, інтолерантність до невизначеності може стати мотиватором для особистісного розвитку, вона спонукає до розширення своїх професійних компетенцій, роботи над собою та пошуку інноваційних рішень. Найважливіше – усвідомити проблему та активно працювати з нею. Механізм формування психологічної стресостійкості в даному випадку формується на засадах балансу саморефлексії, розвитку адаптивних навичок та підтримці психологічного благополуччя в цілому.

Щодо рівня резильєнтності опитуваних в нашому дослідженні, то в більшості він становить середній рівень, що дає студенту достатньо сил для досягнення навчальних цілей та сприяє прагненню розвивати свої навички. Є здатність відновлюватись після труднощів і зберігати здатність до навчання, але щодо роботи з клієнтами – середнього рівня резильєнтності може не вистачити для збереження впевненості молодого спеціаліста та, відповідно, його продуктивності. Середній рівень резильєнтності – це хороша основа для особистісного зростання. З часом студент може розвинути свою здатність долати труднощі, що є критично важливим для майбутнього психолога. Це забезпечить йому стійкість у роботі з клієнтами, які часто перебувають у

станах емоційної вразливості або кризи. Резильєнтність підвищується за рахунок самоусвідомлення себе та своїх сильних сторін, вміння застосовувати техніки релаксації, розвивати навички тайм-менеджменту для уникнення перенавантаження. Також важливим фактором є розширення соціальної підтримки – активне спілкування з одногрупниками, викладачами, кураторами, обмін досвідом і постійний зворотний зв'язок є важливими факторами формування цього пункту психологічної готовності до професійної діяльності. Студенти мають навчитися бачити труднощі, як можливості для зростання та навчитись практикувати техніки позитивного мислення. Безумовно, для підвищення резильєнтності важливим є фізичне здоров'я, а відтак і емоційне, тобто турбота про свою тілесність – сон, фізична активність, харчування та діяльність поза межами професійної, яка приносить задоволення є важливими елементами формування резильєнтності майбутніх психологів.

В результаті нашого дослідження було виявлено, що для більшості студентів притаманний середній рівень комунікативного контролю, що для майбутніх психологів може означати здатність ефективно регулювати свою поведінку та спілкування в залежності від ситуації, натомість, подекуди існування певних обмежень в складних і нестандартних умовах. Це дволі важлива особливість, адже вона демонструє вміння налаштовувати контакт у спеціаліста сфера діяльності якого повністю залежить від якісного налагодженого контакту з клієнтом. Комунікативний контроль майбутніх психологів означає їх здатність свідомо керувати своїми висловлюваннями, невербальними сигналами та поведінкою в процесі спілкування. Тут враховується і гнучкість, і саморегуляція (самоконтроль над емоціями, інтонацією, інформацією), і чутливість – здатність помічати і враховувати реакції співрозмовника. Середній рівень контролю дозволяє встановлювати робочий контакт із більшістю клієнтів і підтримувати професійну атмосферу, існує потенціал для розвитку більш витончених навичок, таких як емпатійна комунікація та рефлексивне слухання. Але у взаємодії з клієнтами, які

демонструють складні емоції (агресію, тривогу, замкнутість), психолог може відчувати труднощі з налаштуванням на їхній емоційний стан. Є вірогідність ризику неправильного тлумачення невербальних сигналів клієнта або їх недооцінки. Для оптимізації механізмів формування соціально-психологічного компоненту психологічної готовності майбутніх психологів необхідно сприяти розвитку саморефлексії та роботі над невербальною поведінкою, тобто, навчитися аналізу своїх комунікативних здібностей, виявляти свої сильні та слабкі сторони в цьому аспекті, звертати увагу на невербальні знаки в комунікації – свої жести, міміку, позицію тіла. Студенти мають навчатись активного слухання: вміти слухати клієнта, вірно робити наголос під час уточнення та запитань до клієнта, бути емпатичним в процесі спілкування. Студенти вже в процесі навчання в університеті мають усвідомлювати важливість використання супервізії. Важливо розвивати емоційний інтелект – практикувати дослідження своїх емоцій та емоцій співрозмовника, удосконалювати вміння регулювати свої емоційні реакції в складних ситуаціях. Важливим фактором соціально-психологічного компоненту є вивчення студентами різних підходів у спілкування – асертивність, адаптивність, переконливість. Робота над комунікативними навичками зміцнить не тільки професійну компетентність, а й упевненість у власній здатності впливати на успіх терапевтичного процесу.

3.2. Рекомендації щодо оптимізації психологічної підготовки майбутнього спеціаліста психолога

Зважаючи на виявлені особливості психологічної готовності майбутніх психологів, які навчаються в українських закладах вищої освіти, нами було визначено основні напрямки оптимізації психологічної підготовки студентів до їх професійної діяльності.

Університетам, які готують студентів по спеціальності 053 «Психологія» слід приділяти особливу увагу розвитку комунікативних

навичок студентів, оскільки вони є основою успішної роботи психолога. Для цього важливо вводити більше практичних занять та симуляцій, які максимально наближають майбутніх спеціалістів до тих умов в яких вони будуть працювати. Варто використовувати рольові ігри де студенти виконують ролі психолога та клієнта і в яких вони можуть відпрацьовувати техніки активного слухання, опитування, емпатичної взаємодії з іншим. Стануть у нагоді організація вправ із розв'язання конфліктів чи роботи з клієнтами з різними типами розладів, що розвиває вміння адаптуватись до різних ситуацій і що є вкрай цінним для підвищення толерантності до невизначеності.

В світі, де кожного дня нові технології входять в наше повсякденне життя та сферу освіти використання нових технологій може стати доречним для покращення соціально-психологічного компоненту психологічної готовності. Наприклад, онлайн навчання дає можливість записувати розмови під час практичних занять та потім разом зі студентами детально зупинятись на певних помилках або вивчати успішні варіанти відповідей у спілкуванні. Звичайно, використання онлайн-платформ для різного роду тренінгів з розвитку комунікативних навичок доволі вдалий метод підвищення рівня психологічної готовності до роботи.

Окремої теми заслуговує робота в дискусійних клубах та наукових гуртках. Створення дискусійних груп для обговорення психологічних кейсів або різних теоретичних концепцій сучасної науки розвиває навички аргументації та публічного виступу. Аналіз реальних випадків із практики психологів, наприклад з практики самих викладачів університетів, які мають достатній досвід практичної психологічної діяльності та викладають студентам в університеті, допомагає зрозуміти, як застосовуються комунікативні техніки. А проведення дебатів на теми етичних питань психології дозволить розвинути критичне мислення та вміння переконувати.

Тренінги комунікативних навичок, такі як тренінги активного слухання, тренінг невербальної комунікації надають можливість навчитися

фокусувати увагу на вмінні сприймати не тільки вербальні сигнали, але й невербальні. Загалом, розвиток емоційного інтелекту через вправи по ідентифікації та управлінню емоціями є вкрай важливим елементом для поліпшення не тільки комунікативних навичок, але й оптимізації роботи психолога загалом.

Вже на етапі навчання групова та індивідуальна супервізія має стати важливими складовими в житті майбутніх психологів ще за часів навчання – регулярні обговорення студентами своїх успіхів та проблем у комунікації під керівництвом досвідченого викладача може стати чудовим методом покращення психологічної готовності майбутніх фахівців. Індивідуальна супервізія, як спосіб проаналізувати комунікативні практики також може бути залученою до списку оптимізуючи процесів.

В практиці, яка передбачена на останніх курсах бакалаврату є доволі велика питома вага її впливу на ступінь психологічної готовності фахівця, тому важливо допомагати студентам та організовувати програми практики, де студенти можуть зустрічатись з реальними викликами психологічної практики. В західно-європейській традиції вищої школи вже довгий час важливу роль психологічної підготовки до професійної діяльності має волонтерська діяльність. Участь у проектах соціальної підтримки, кризове консультування є вкрай важливими, особливо якщо йдеться про країну в якій йде війна.

Кураторська діяльність викладачів може бути поповнена коучингом та наставництвом де студенти старших курсів можуть допомагати молодшим у розв'язанні кейсів, розвивати навички взаємодії.

Безумовним плюсом до таких заходів можна вважати і міждисциплінарний підхід де існує співпраця з іншими факультетами: організація спільних семінарів із майбутніми соціологами, педагогами, медиками дозволить студентам вивчити як специфіку комунікацій в різних контекстах так і взагалі біль широкі подивитись на свою спеціальність, побачити нові горизонти у психологічному напрямку.

Україна є державою, яка прагне до активної взаємодії з цивілізованим світом, крім того в нашій країні живуть представники багатьох національностей з усім різноманіттям їх культурної спадщини. Тому, важливим елементом може стати контекстуалізація культурних аспектів: міжкультурна комунікація, коли на заняттях або дискусійних клубах можна розглянути особливості взаємодії з представниками різних культур або вивчення додаткових мов для збагачення комунікативного досвіду будуть доречними засобами розширення світогляду майбутнього психолога та підвищення його комунікативної культури. Крім того, такі заходи стануть чудовим підґрунтям для посилення толерантного ставлення до невизначеності.

Повертаючись до питання про участь студентів у засіданнях наукового гуртка, або клубу з психології, про що вже вище говорилося, така сфера діяльності є надзвичайно корисною для людей чиє соціальне життя у великому обсягу залежало від онлайн, а не офлайн спілкування.

Наявність на кафедрі (або факультеті) психологічного клубу/гуртка допомагає студентам в комфортних умовах поза навчального часу поглиблювати свої теоретичні знання: аналізувати новітні наукові дослідження, брати участь у дискусіях, які краще розкриватимуть складні концепції сучасної психології, розглядати питання психології на міждисциплінарному рівні – на перетині психології з медициною, соціологією, педагогікою та філософією. Такий досвід надає змогу розвивати практичні навички майбутнім психологам: залучення до організації та проведення наукових експериментів, аналіз даних, виступи з презентацією власних досліджень та участь у групових проектах працюють над поліпшенням стану соціально-психологічного, когнітивно-оперативного, мотиваційного компонентів психологічної готовності спеціаліста до своєї професійної діяльності.

Члени наукових гуртків часто залучаються до організації експериментів, аналізу даних і написання звітів. Це дозволяє студентам

отримати практичний досвід у дослідницькій діяльності. Захист власних досліджень або виступи на засіданнях гуртка розвивають уміння чітко викладати думки, структурувати інформацію та відповідати на запитання аудиторії. Участь у групових проєктах вчить співпраці, розподілу ролей та відповідальності. Безумовно, така діяльність стимулює і критичне мислення студентів, адже аналіз наукової літератури, вивчення методологій, пошук альтернативних інтерпретацій є вагомим роботою для підвищення когнітивно-оперативного компоненту психологічної готовності до професії.

Засідання клубів та гуртків надають можливість знайомитись з іншими студентами, викладачами та практикуючими психологами. Це створює умови для обміну досвідом та створює зв'язки для майбутньої співпраці, іноді міцні та довгострокові. У колективі з подібними інтересами студенти можуть знайти і просто дружню підтримку і додаткову мотивацію, якщо будуть її потребувати. Студенти, які мають досвід активного залучення до гуртків та клубів під час навчання в університеті мають шанс збагатити свій особистий досвід розвитком лідерських якостей, тренуванням емоційної стійкості і самореалізації загалом.

Крім всього іншого через активну роботу клубу або гуртка студента здійснюють свій посильний внесок у суспільство – займаються психопросвітницькою діяльністю через тренінги, лекції, воркшопи для різних груп населення, популяризуючи знання з психології; беруть участь у соціальних проєктах волонтерського напрямку.

Одним з особливих компонентів психологічної готовності майбутніх психологів нами було виявлено етико-аксіологічний компонент. Більшість респондентів, як вже було описано у розділі 2.2. висловились за те, що практикуючий психолог має бути обізнаним у політичній ситуації в країні, особливо якщо ця країна знаходиться у стані війни. Також багато хто зі студентів висловив головну мотивацію своєї професійної діяльності як необхідність та обов'язок допомагати людям. Під час війни політична обізнаність стає надзвичайно важливою для психолога, адже вона впливає на

розуміння соціального контексту, в якому живе клієнт, а також допомагає адаптувати підходи до роботи з клієнтами, що переживають стрес, травми чи емоційні труднощі. Розуміння контексту клієнта стає вкрай важливим, адже політична ситуація, особливо під час війни, суттєво впливає на кожного: настрій, переконання, рівень стресу, відчуття безпеки. Психолог, обізнаний із політичними подіями, може краще зрозуміти джерела стресу клієнта. Клієнт може говорити про страх за майбутнє, втрату близьких на війні, вимушене переселення, економічну нестабільність. Знання політичної ситуації допомагає психологу враховувати ці фактори під час роботи. Люди прагнуть бути почутими – щоб їхній біль або стурбованість були почуті. Політично обізнаний психолог може проявити емпатію і краще підтримати клієнта, який стикається з такими викликами.

Пригадаємо поняття «Умвельт» («Umwelt»), яке на початку ХХ сторіччя вводить у біосеміотику Якоб фон Ікскуль (Jakob von Uexküll) [71; 72]. Автор формує поняття, яке буквально означає існування у кожної людини дуже особливого, унікального світу, що складений з досвіду прийнятих рішень, здійснених зусиль, особливостей сприйняття реальності. У кожного він свій неповторний і буквально ноуменальний, тобто, непізнаваний іншим. Психолог, який працює на засадах чіткою логіки науки тим не менш зустрічається постійно з цим унікальним світом іншого кожного разу, коли зустрічається зі своїми клієнтами. Особливий особистий світ глибоко травматизованої війною людини втрачає свою пластичність, тому «головна місія бути максимально пластичним і відкритим закріплена за психологом, який надає допомогу. Психологічна готовність людини, яка обирає професію психолога передбачає певну пластичність особистого «Умвельту», що забезпечує психологічну стійкість спеціаліста перед викликами буремного часу війни та післявоєнних років та можливість надати якісну допомогу тим, хто її потребує» [53, с. 282].

Важливою ланкою є розуміння психологом специфіки воєнних травм: посттравматичний стресовий розлад, депресія, тривожність. Знання

політичного і військового контексту дозволяє психологу адаптувати техніки допомоги. Психолог, який працює з військовими чи їхніми сім'ями, має розуміти, як їхній досвід взаємодії із політичними реаліями. Клієнти можуть мати сильні негативні емоції через дії політичних структур чи невизначеність майбутнього. Психологу важливо вміти працювати з такими переживаннями, залишаючись нейтральним.

Психолог має уникати нав'язування власних політичних переконань, але при цьому повинен розуміти вплив політики на суспільство. Люди мають різні політичні погляди, і важливо не створювати додаткового стресу для клієнта через відмінність у переконаннях. Політично обізнаний психолог краще уникає потенційних конфліктів чи образ, які можуть виникнути через необережні висловлювання.

Сучасні українські психологи працюють не тільки з індивідуальними, але й з колективними емоціями, адже під час війни все українське суспільство переживає колективний стрес, відчуття втрати. Тривожність та страх перед майбутнім стають ключовими проблемами для багатьох громадян нашої країни, а Знання політичного контексту допомагає уникати упередженості або некоректного сприйняття певних груп населення, наприклад, переселенців чи осіб із територій, які опинилися під окупацією.

Знання про поточну політичну і військову ситуацію допомагає краще розуміти потреби тих, хто безпосередньо бере участь у бойових діях. Переживання рідних та близьких військових також часто пов'язані з політичними реаліями, зокрема невизначеністю щодо майбутнього. Крім того, знання політичної ситуації дозволяє краще орієнтуватися в юридичних та соціальних проблемах, із якими стикаються біженці та переселенці.

Варто згадати роль психолога у військовий час щодо проблеми інформаційної війни. Психолог має розпізнавати маніпуляції, адже якщо він розуміє політичний контекст, то може допомагати своїм клієнтам виплутуватись з тенет шейків, пропаганди та маніпуляцій, які так часто використовуються на війні.

Політична обізнаність допомагає психологу краще зрозуміти клієнта, враховувати контекст його життя, а також адаптувати підходи до надання допомоги. У ситуації війни, коли суспільство переживає травму, страх і невизначеність, психолог повинен бути інформованим, щоб надавати ефективну, етичну та чутливу підтримку.

ВИСНОВКИ

1. На основі теоретичного аналізу наукової літератури було виявлено сутнісний зміст та визначено основні компоненти психологічної готовності до професійної діяльності студентів-психологів в особливих умовах війни. Серед таких компонентів було визначено: мотиваційно-вольовий, психічну стресостійкість та резильєнтність, когнітивно-оперативний компонент, соціально-психологічний та етико-аксіологічний компоненти.

Мотиваційно-вольовий компонент студентів-психологів визначається через бажання отримати професійну освіту психолога, яке набуває нового сенсу через усвідомлення особливих умов реалізації набутих знань в надскладних умовах війни і повоєнного стану. Довіра до себе, впевненість у своїй продуктивності та корисності не тільки для себе і своїх клієнтів, але й для суспільства в цілому, є стрижневою для того, щоб навколо цієї осі будувати систему знань і навичок у просторі постійного надходження нової професійної інформації та непередбачуваності умов життя. Від цього формується впевненість у своїх можливостях, воля до постійного професійного зростання та воля до подолання перешкод. Таке поєднання є глибинною умовою успішності професійної діяльності майбутнього психолога, адже вплив на інших людей, можливість допомогти та підтримати в першу чергу залежить від того наскільки чіткі та прозорі цілі має фахівець.

Психічна стресостійкість та резильєнтність є обов'язковими умовами психологічної готовності професіонала допомагаючої професії. Під час війни та в повоєнні часи будь яка країна та її громадяни стають перед великою кількістю проблем. Вміння самоорганізовувати та дисциплінувати себе стає одним із провідних завдань під час навчання. Побутові моменти життя під час війни також негативно впливають на психіку та фізіологію – неможливість мати повноцінний сон через повітряні тривоги, інформаційний тиск у засобах масової інформації, зміна місця проживання, переживання за

близьких на фронті, на окупованих територіях та інші виклики знесилюють та підривають сили самого спеціаліста, який має справлятися з такими стресами самотійно та допомагати в цьому іншим людям.

Когнітивно-оперативний компонент передбачає актуалізацію для студента-психолога цінності безперервної освіти, адже проблема війни та роботи психолога у особливих умовах війни є унікальною і мало досліджуваною в мирний час. Психологія доволі довгий час розглядалась для суспільства миру, а життя громадян країни у стані війни передбачає формування нової системи знань, методів, підходів, які враховують все, що несе з собою війна для людей, які на відміну від професійних військом до неї жодним чином не готувались. Тому, когнітивно-оперативний момент є доволі важливою опцією для загальної картини психологічної готовності майбутніх психологів.

Соціально-психологічний компонент. Зрілість майбутнього психолога щодо комунікативної сфери, здатність виконувати роботу в колективі, підтримувати стосунки та уникати або конструктивно вирішувати конфлікти є об'єктивно важливим компонентом психологічної готовності до професії психолога.

Етико-аксіологічний компонент є доволі специфічним та важливим через особливі умови роботи психолога у воєнні часи. Спеціаліст має працювати з військовими, волонтерами, людьми які перебували на окупованих територіях – всі ці люди стикаються не тільки з особистими психологічними проблемами, але пов'язані з великою кількістю питань політичного, історичного, соціального виміру. Робота психолога в умовах війни вимагає чуйності та делікатності до світогляду іншого. Психолог має бути інтелектуально-розвинутою людиною з критичним мисленням щодо впливу на людей під час війни засобів масової інформації з інформаційно-психологічними операціями впливу на людську свідомість.

2. В результаті емпіричного дослідження описали особливості структурних компонентів психологічної готовності до професійної діяльності

студентів-психологів, зокрема: мотиваційно-вольовий, соціально-психологічний, когнітивно-оперативний, етико-аксіологічний компоненти та психічну стресостійкість. Згідно з виявленими компонентами психологічної готовності до професії майбутніх психологів було розроблено та проведено емпіричне дослідження серед студентів українських університетів які опановують спеціальність 053 «Психологія». Результати дослідження показали, що мотиваційно-вольовий компонент психологічної готовності до професії виявлено в оптимальному співвідношенні де внутрішня мотивація більша за зовнішню позитивну мотивацію, а зовнішня позитивна більша за зовнішню негативну мотивацію і розбіжність між цими показниками доволі значуща. Це вказує на найкращий оптимальний мотиваційний комплекс для більшості майбутніх психологів. Найбільшого значення для студентів набуває цінність майбутньої професії, як творчої і такої, що відповідає їх здібностям. До роботи пов'язаної з постійною взаємодією з людьми студенти виявили амбівалентне ставлення. Визначено високий рівень усвідомленої відповідальності за свою професійну реалізацію. З тих аспектів які вимагають подальшого опрацювання виявлено доволі високий рівень інтолерантності (нетерпимості) до невизначеності, що може стати проблемою в реалізації себе в професійній діяльності для багатьох респондентів. Натомість, показник резильєнтності в опитуваних на межі «вищого за середній».

Когнітивно-оперативний компонент більшості респондентів вказує на високий ступінь обізнаності та поінформованості. Студенти працюють над своїм самовдосконаленням в професійних знаннях, усвідомлюють важливість безперервної самоосвіти.

Щодо соціально-психологічного компоненту, то виявлено середній комунікативний контроль респондентів, що вказує на необхідність доопрацьовувати в рамках університетської освіти даний компонент для оптимізації психологічної готовності майбутніх психологів до професії.

Етико-аксіологічний компонент психологічної готовності виявлено на достатньому рівні. Високий рівень громадянської відповідальності, бажання бути корисним для суспільства та усвідомлення важливості політичної грамотності для професіонала натомість не корелюються з пріоритетністю бажання для більшості студентів бачити в якості своїх клієнтів цивільне населення з проблематикою мирного часу, а не військових.

3. На основі проведеного дослідження описали механізми формування психологічної готовності студентів-психологів та можливості її оптимізації в умовах війни; розробили рекомендації для покращення психологічної готовності в процесі навчання в закладах вищої освіти студентів-психологів до професійної діяльності. Згідно з результатами емпіричного дослідження було виявлено, що всі механізми формування психологічної готовності до професії майбутніх психологів можуть бути реалізовані тільки в інтегрованому вимірі – у поєднанні постійного особистісного розвитку майбутнього професіонала із системою заходів, які реалізуються в рамках закладу вищої освіти при чому як в самому навчальному процесі так і в поза навчальний час, який також в змозі організувати університет. Через особливі умови в яких останні роки відбувається освітній процес в Україні – спочатку ситуація жорсткого карантину, пов'язаного з пандемією, а потім війна, які змусили освітян перейти на систему он-лайн освіти, механізми формування психологічної готовності до професії психолога передбачають більш активне залучення університетів до їх оптимізації.

Найбільшої уваги потребують механізми формування соціально-психологічного компоненту психологічної готовності до професії. Студенти-психологи потребують розвитку комунікаційних здібностей та навичок толерування невизначеності. Тому, додаткові практичні заняття, симуляції реальних випадків з майбутньої професійної сфери діяльності, міждисциплінарний підхід в процесі отримання знань, тренінги

комунікативних навичок, організовані університетами, допоможуть посилити психологічну готовність студентів-психологів.

Особливої уваги варто приділити розвитку дискусійних клубів та наукових гуртків які б могли надати студентам, що навчаються під час війни на змішаній або он-лайн формі освіти, посилити свої комунікативні навички та підвищити рівень толерантності до невизначеності, що в майбутньому допоможе їм оптимально гідно реалізовуватись на своєму професійному шляху. Через активну роботу клубів або гуртків студенти, які займаються психо-просвітницькою діяльністю через тренінги, лекції воркшопи для різних груп населення, беруть участь у соціальних волонтерських проектах також підвищують свою психологічну готовність до професії і це потрібно враховувати у системі вищої освіти та активно підтримувати. Українським університетам необхідно звернути увагу на систему виховної роботи, яка в межах університетського періоду навчання може стати підґрунтям для реалізації соціальних проектів майбутніх психологів та позитивно вплинути на оптимізацію механізмів формування психологічної готовності студентів.

Перспективи подальшого дослідження полягають в додатковому уточненні компонентів психологічної готовності студентів-психологів до професійної діяльності з можливістю здійснення якісної оптимізації її механізмів формування. Важливим є розроблення рекомендацій для покращення комунікативних навичок та толерування до невизначеності майбутніх психологів. Крім того, вкрай важливим є подальше дослідження особливих умов роботи психологів під час війни та в повоєнний час для визначення можливостей комплексного підходу в оптимізації механізмів формування психологічної готовності студентів-психологів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байбекова Н. Р. Формування готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності у процесі фахової підготовки: дис ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2015. 207 с.
2. Барінова Л. Я. Психологічна компетентність як чинник професійного становлення майбутнього психолога: дис....канд. психол. наук : 19.00.01. Одеса, 2015. 187 с.
3. Бердник А. Б. Професійна стійкість як умова ефективної консультативної діяльності майбутнього практичного психолога. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2012. Вип. 9. С. 150–157.
4. Благодир Н. Ф. Формування психологічних механізмів саморозуміння у майбутніх психологів: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2016. 285с.
5. Боличева О.В. Персоніфікація професійних знань як чинник розвитку особистості студента-психолога: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2015. 193 с.
6. Бородулькіна Т.О. Динаміка образу професії у майбутніх практичних психологів: дис. ...канд. психол. наук 19.00.07 Київ, 2011. 247 с.
7. Вінс В. А. Особливості становлення особистості студента-психолога як майбутнього фахівця. *Перспективи розвитку сучасної психології*. 2018. Випуск 2. С. 87–94.
8. Вінтюк Ю. Професійна підготовка майбутніх психологів: проблема та її складові. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2016. № 3. С. 92–102.
9. Волошина В. В. Психологічні технології підготовки майбутніх психологів : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 391 с.
10. Гаркуша І. В., Кайко В. І. Формування компонентів психологічної готовності кандидатів до служби в збройних силах України. *Modern*

researches in psychology and pedagogy: Collective monograph. Riga: Izdevnieciba "Baltija Publishing", 2020. 428 p.

11. Гоч Р. Чинники довіри: концептуалізації та гіпотези. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг : науково-теоретичний часопис*. Київ, 2013/2. № 3. С. 45–72.

12. Грішин Е. Резилієнтність особистості: сутність феномену, психодіагностика та засоби розвитку. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*. 2021. Випуск 64. С. 62-81. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/psychology/article/view/3635> (дата звернення 30.10.2024)

13. Гура Т. Є. Психологічні закономірності, механізми та принципи розвитку професійного мислення у майбутніх психологів у процесі фахової підготовки. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2014. Вип. 25. С. 266–272.

14. Дідик Н. М. Дослідження професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів. *Проблеми сучасної психології*. 2014. Вип. 23. С. 160–170

15. Дружиніна І. А. Дослідження динаміки розвитку структурних компонентів професійної ідентичності майбутніх практичних психологів. *Актуальні проблеми психології : зб. наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України*. 2008. Т. 10. Вип. 9. С. 120–128.

16. Єрмакова Н. О. Дослідження довіри до себе у студентів юнацького віку. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова*. Київ, 2007. Сер. № 12: Психологія: зб. наук. Праць. Вип. 3 (27). С. 91–101

17. Жванія Т. В. Готовність до професійної діяльності в психології: теоретичний аналіз. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2015. Вип. 50. С. 69–79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_psykhol_2015_50_11 (дата звернення 29.10.2024)

18. Жванія Т. В. Емоційна готовність майбутніх психологів до професійної діяльності: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Харків, 2012. 190 с.
19. Затворник О. М. Формування у майбутніх психологів готовності до професійного самовдосконалення: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2016. 310 с.
20. Збірник психодіагностичних методик для професійно-психологічного відбору кандидатів на військову службу за контрактом у Збройних Силах України: метод. посіб. / Кокун О.М., Мороз В.М., Лозінська Н.С., Пішко І.О.. Київ: Видавничий дім «Освіта України», 2021. 74 с.
21. Іванова Н. Г. Професійно важливі якості – важлива складова психологічних основ підготовки фахівця. *Науковий вісник Миколаївського державного університету В. О. Сухомлинського*. 2010. Вип. 5. Т. 2. С. 129–132.
22. Ігнатюк О. А. Формування готовності майбутнього інженера до професійного самовдосконалення: теорія і практика: монографія. Харків: НТУ «ХП», 2009. 432 с.
23. Казар'ян П. А. Професійний розвиток майбутнього психолога. *Актуальні проблеми психології*. Т. 7. Вип. 42. С. 112–119.
24. Кіріллова А.О. Професійна підготовка психологів в умовах воєнного стану. *Інноваційна педагогіка. Теорія і методика професійної освіти* Випуск 68. Том 1. 2024. С. 165–168.
25. Кокун О. Діагностика професійної життестійкості та психофізіологічної стійкості: методичні рекомендації. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2024. 58 с.
26. Кокун О.М. Всеукраїнське опитування «Твоя життестійкість в умовах війни»: препринт. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2022. 46 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731505/> (дата звернення 30.10.2024)

27. Кокун О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: монографія. Київ: ДП «Інформ.-аналіт. агенство», 2012. 200 с.
28. Комар Т., Горенко М. Психологічні особливості готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності. *Психологічний журнал*. 2023. №3 С. 25–31.
29. Кочина Л. До визначення поняття «Професійна комунікативна компетентність». *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 3. С. 76–82.
30. Кравець Н. М. Довіра до себе – суб'єктивний феномен особистості *Наукові студії із соціальної та політичної психології* : зб.статей НАПН України, Ін-т соціальної та політичної психології. Київ: Міленіум, 2011. Вип. 26 (29). 400с.
31. Ложкін Г. В. Дослідження природи взаємозв'язку професійної ідентичності та довіри до себе у майбутніх психологів. *Наука і освіта: зб. наук. пр. Південноукраїнського нац. педаг. Ун-ту ім. К. Д. Ушинського*, 2018. № 1. С. 88–98.
32. Матвієнко О. В., Затворнюк О. М. Професійна підготовка майбутніх психологів як психолого-педагогічна проблема. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Вип. 2004. 1. Т. 1. С. 215–220
33. Методики дослідження психічного здоров'я та благополуччя персоналу організацій: психологічний практикум / Л. М. Карамушка та ін. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. 76 с.
34. Мишко Н.М. Дослідження психологічної готовності до професійної діяльності майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту. *Наука і освіта*, 2016. №2–3. С.149–155
35. Мудрик А. Б. Психологічна готовність до професійної діяльності майбутніх психологів. *Актуальні проблеми соціалізації особистості: матеріали II науково-практичного семінару (20 травня 2015 року) / за заг. ред. Л. В. Засекіної*. Луцьк: ПП Іванюк В.П., 2015. С. 58–62.

36. Одінцева В. М. Особливості мотивів вибору професії психолога. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*. 2017. Вип. 3 Том 1. С. 121–125.
37. Павлюк М. М. Психологія розвитку самостійності майбутнього фахівця: дис. ...канд. псих. наук: 19.00.07. Київ, 2019. 393с.
38. Панок В. Г. Концептуальні підходи до формування особистості практикуючого психолога. *Практична психологія та соціальна робота*. 1998. № 5. С. 4–6.
39. Панок В. Г. Основні напрями професійного становлення особистості практичного психолога у вищій школі. *Практична психологія та соціальна робота*. 2003. № 4. С.14–19.
40. Патриляк Г., Вишньовський В. Особистісна готовність як чинник ефективної професійної діяльності. *Трансформація бізнесу для сталого майбутнього: дослідження, діджиталізація та інновації*: збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції, Тернопіль, ТНТУ, 2022. С. 166-168. URL: <https://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/39818> (дата звернення 15.11.2024)
41. Петришин В. В. Формування професійно значущих якостей студентів психологів. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія психологічна. 2014. № 1. С. 149–160.
42. Пов'якель Н. І. Саморегуляція професійного мислення в системі фахової підготовки практичних психологів: автореф. дис. ... докт. психол. наук: 19.00.07 Київ, 2004. 40 с.
43. Пономаренко О. В. Теорія і практика підготовки майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти: монографія. Запоріжжя: Вид-во КПУ, 2020. 420 с.
44. Про затвердження Переліку професій, спеціальностей, для навчання за якими може бути виданий ваучер: Наказ міністерства економіки України від 11 квітня 2023 р. № 2040. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0793-23#n7> (дата звернення 10.11.2024)

45. Пророк Н. В. Уявлення практичних психологів про професійне самовдосконалення. *Актуальні проблеми психології*: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка / [за ред. С.Д. Максименка]. Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2012. Т. Х. *Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія*. Вип. 22. С. 569–578.

46. Романенко О.В. Діагностика готовності майбутнього спеціального психолога до професійної діяльності на етапі навчання у вищому навчальному закладі. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*: Збірник наукових праць. Випуск №8 (2016). С. 216–224. URL: <https://aqce.com.ua/vipusk-n8-2017/romanenko-ov-diagnostika-gotovnosti-majbutnogo-specialnogo-psihologa.html> (дата звернення 30.10.2024)

47. Руденко Л., Бідюк Н. Проблеми професійної підготовки психологів у вищій школі. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки*. 2020. № 12 (21). С. 230–347.

48. Савицька О.В. Професійна ідентичність та життєві стратегії студентів–психологів. *Проблеми сучасної психології*, 2012. Випуск 17. С.469–477.

49. Самойленко О., Лисак П. Психологічна готовність особистості як предмет наукового дослідження. *Збірник наукових праць національної академії державної прикордонної служби України. Серія: Психологічні науки*. 2019. № 2(13). С. 232–241.

50. Сафін О. Умови розвитку психологічної готовності студентів–психологів до професійної діяльності. *Наука і освіта* №3, 2022. С. 70–75.

51. Семиченко В. А. Теоретико-методологічні основи підготовки майбутніх психологів. *Актуальні проблеми психології*. 2005. Том. І. Ч. 15. С. 109–112.

52. Семиченко В.А. Психологія діяльності. Київ, 2002. 248с.

53. Спиця Н.В. Психологічна готовність майбутніх психологів до професійної діяльності в умовах війни. *Військова психологія у вимірах війни і*

миру: проблеми, досвід, перспективи, 25-26 жовтня 2024 р.: Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції / За ред. І.В. Данилюка, Т.М. Траверсе. Київ: Видавництво Ліра-К, 2024. С. 280–282.

54. Тарасова І. О. Стан дослідження проблеми готовності психолога до корекційно-відновлювальної роботи з постраждалими внаслідок війни. *Освітньо-науковий простір*. Випуск 5 (2 – 2023) С. 168–176.

55. Титаренко Т. М. Особистісний вибір: психологія відчаю та надії. Київ: Міленіум, 2005. 336 с.

56. Томчук М. Методологічні засади дослідження та формування психологічної готовності особистості до діяльності. *Психологія і суспільство*. 2017. Серпень, 4(42). С. 41–46.

57. Туриніна О. Проблеми особистісно-професійного розвитку майбутнього психолога : професійна компетентність. *Соціальна психологія*. 2008. № 4. С. 130–135.

58. Формування творчої особистості в процесі навчання: теорія, практика, досвід: монографічний посібник. / Кондрашова Л. В., Друзь З. В., Білоконна Н. І., Мірошник З. М. Кривий Ріг – Київ, 2009. 559 с

59. Чепелєва Н. В. Формування професійної компетентності в процесі вузівської підготовки психолога-практика. *Актуальні проблеми психології. Наук. записки Інституту психології ім. І.С. Костюка*. Київ: 1999. Вип. 19. С. 271–278.

60. Чепелєва Н. В., Пов'якель Н. І. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога. *Психологія: збірник наукових праць*. 1998. Вип. 3. С. 35–41.

61. Чепелєва Н.В. Розуміння та інтерпретація соціокультурного досвіду в контексті постнекласичної парадигми. *Наукові студії із соціальної та політичної психології: збірник статей / АПН України; Ін-т соціальної та політичної психології*. Київ, 2009. Вип. 22 (25). С. 3–11.

62. Шевченко Н. Ф. Становлення професійної свідомості практичних психологів у процесі фахової підготовки : монографія. Київ: Міленіум, 2005. 298 с.
63. Шевченко С. В. Психологічні особливості розвитку довіри до себе у майбутніх психологів: дис. ...канд. псих. наук: 19.00.07. Київ, 2018. 260с.
64. Шолох О. А. Формування особистісної готовності майбутніх психологів до професійної діяльності. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2018. Вип. 150. С. 162–166. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2018_150_40 (дата звернення 30.10.2024)
65. Щербан Т. Д. Відповідальність особистості як чинник готовності до професійної діяльності. *Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В.О. Сухомлинського*: зб. наук. праць. Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2013. Т.2, Вип. 10 (91). С.335–341.
66. Ямчук Т. Ю. Психологічні чинники розвитку професійної самоідентичності майбутніх психологів: дис. ...канд. псих. наук: 19.00.07. Київ, 2017. 229 с.
67. Ямчук Т.Ю. Психологічні особливості формування професійної самоідентичності майбутніх психологів. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*: Збірник наукових праць Східноукраїнський університет імені Володимира Даля. Сєверодонецьк, 2015. №2 (37) Том 3. С.179–183.
68. Ямчук. Т. Ю. Модель розвитку професійної самоідентичності. *Міжнародний науковий журнал*. Київ, 2016. Випуск 6. Том 3. С. 86–89.
69. Schweinsberg A., Mundy M. E., Dyer K. R. Psychology Education and Work Readiness Integration: A Call for Research in Australia. *Frontiers in Psychology*. Melbourne, 2021, April URL: <https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2021.623353/full> (дата звернення 30.10.2024)

70. Shymanslyi A. Contemporary psychological perspectives on personal readiness for professional activity. *Personality and Environmental Issues*, 2024. Volume 3, Issue 1. p. 31–37
71. Stella M., Kleisner K. Uexküllian Umwelt as Science and as Ideology: the Light and the Dark Side of a Concept. *Theory in Biosciences*. 2010. Vol. 129. P. 39–51.
72. Tønnessen M. Umwelt Ethics. *Sign Systems Studies*. 2003. Vol. 31. № 1.
73. Yablonsky A. Motivational readiness of students to an expert activity in the structure of psychologists' professional training. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, 2016. IV (39), Issue: 79. P.112–117.

ДОДАТКИ

Додаток А.

Бланк методики вивчення мотивації професійної діяльності К. Замфір

Курс _____; Вік _____; Дата дослідження _____
Інструкція

Прочитайте нижче перераховані мотиви професійної діяльності й дайте оцінку їхньої значимості для Вас за п'ятибальною шкалою.

	у дуже незначній мірі	у достатньо незначній мірі	у невеликі й, але й у немалень кій мірі	у достатньо великій мірі	у дуже великій мірі
	1	2	3	4	5
1. Грошовий заробіток					
2. Прагнення до просування по роботі					
3. Прагнення уникнути критики з боку керівника або колег					
4. Прагнення уникнути можливих покарань або неприємностей					
5. Потреба в досягненні соціального престижу й поваги з боку інших					
6. Задоволення від самого процесу й результату роботи					
7. Можливість найбільш повної самореалізації саме в цій діяльності					

Додаток Б.

Бланк методики вивчення факторів привабливості професії

Курс _____; Вік _____; Дата дослідження _____

Інструкція

Оберіть ті пункти в колонках А і Б, які відображують те, що приваблює й що не приваблює Вас у вибраній професії. У колонці А відзначено те, що «приваблює», а в Б – «що не приваблює». Відзначати треба дійсно значимі для Вас пункти – тобто правила Вас не примушують робити вибір в усіх без винятку рядках. Якщо існують інші фактори – запишіть їх додатково у пункті 12.

А	Б
1. Професія одна з найважливіших у суспільстві	1. Мало оцінюється важливість праці
2. Робота з людьми	2. Не вмію працювати з людьми
3. Робота вимагає постійної творчості	3. Нема умов для творчості
4. Робота не викликає перевтоми	4. Робота викликає перевтому
5. Велика зарплата	5. Невелика зарплата
6. Можливість самовдосконалення	6. Неможливість самовдосконалення
7. Робота відповідає моїм здібностям	7. Робота не відповідає моїм здібностям
8. Робота відповідає моєму характеру	8. Робота не відповідає моєму характеру
9. Невеликий робочий день	9. Великий робочий день
10. Відсутність частого контакту з людьми	10. Частий контакт із людьми
11. Можливість досягти соціального визнання, поваги	11. Неможливість досягти соціального визнання, поваги
12. Інші фактори (які?)	12. Інші фактори (які?)

Додаток В.

Опитувальник С. Баднера для виявлення толерантності до невизначеності

1. Експерт, який не може надати чіткої відповіді, скоріше за все, недостатньо компетентний.
2. Мені хотілося б пожити певний час в іншій країні.
3. Немає проблем, яких не можна розв'язати.
4. Люди, які керуються в житті якою-небудь програмою, позбавлені майже всіх радощів життя.
5. Хороша робота – це така, коли абсолютно зрозуміло, що і як робити.
6. Розв'язувати складні проблеми цікавіше, ніж вирішувати прості питання.
7. У довготривалій перспективі послідовне розв'язання низки невеликих простих проблем забезпечує більший зиск, аніж розв'язання великих та складних проблем.
8. Часто найбільш цікавими та такими, що стимулюють діяльність, людьми виявляються саме ті люди, котрі не відрізняються оригінальністю.
9. Те, що ми вже використали, завжди має більші переваги, ніж щось невідоме.
10. Люди, які наполягають на отриманні однозначних відповідей типу «так» чи «ні», не знають всієї складності реальних речей.
11. Людина, що веде виважене життя, в якому немає місця несподіванкам, заслуговує на велику повагу.
12. Багато з наших найбільш важливих рішень у житті викликані браком інформації.
13. Мені подобаються такі вечірки, де більшість учасників мені знайома, ніж ті, де всі чи більшість людей мені зовсім не знайомі.
14. Викладачі чи наставники, які не висувають великих вимог до учнів, не обмежують їх ініціативи та проявів індивідуальності.

15. Чим раніше ми прийдемо до єдності цінностей та ідеалів, тим краще.

16. Хороший учитель той, хто допомагає нам набувати власного погляду на стан речей .

Додаток В.2.

Інтерпретація результатів опитувальника С. Баднера для виявлення толерантності до невизначеності.

Відповіді обраховуються за трьома шкалами: шкала новизни, шкала складності та шкала неможливості розв'язання. Шкалу новизни складають питання 2, 9, 11, 13; шкалу складності питання: 4, 5, 6, 7, 8, 10, 14, 15, 16; шкалу неможливості розв'язання питання: 1, 3, 12.

Шкала новизни (N)		Шкала складності (C)		Шкала неможливості розв'язання (I)	
Питання	Бали	Питання	Бали	Питання	Бали
2		4		1	
9		5		3	
11		6		12	
13		7			
		8			
		10			
		14			
		15			
		16			
Сума N		Сума C		Сума I	
N+C+I=					

Парні пункти обраховуються за зворотною шкалою. Пряма шкала: 1 – категорично не згодний; 2 – майже не згодний; 3 – скоріше не згодний; 4 – невизначене ставлення; 5 – скоріше згодний; 6 – майже згодний; 7 – цілком згодний. Зворотна шкала: 7 – категорично не згодний; 6 – майже не згодний; 5 – скоріше не згодний; 4 – невизначене ставлення; 3 – скоріше згодний; 2 –

майже згодний; 1 – цілком згодний. В даній методиці високий результат свідчить про високий ступінь інтолерантності (нетерпимості) до невизначеності. Середні значення: 44–48.

Додаток Д.

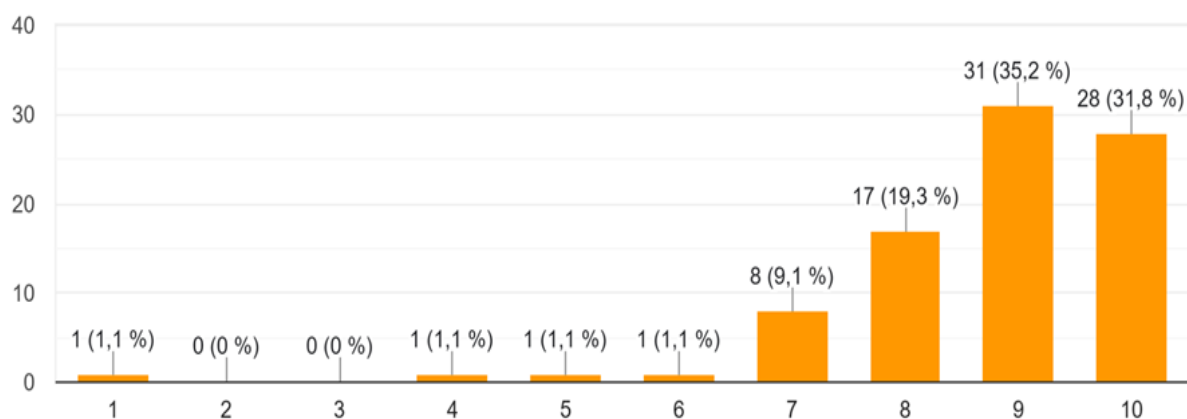

Рис. Д.1. Співвідношення відповідей студентів-психологів щодо розуміння особистісної відповідальності за професійне зростання (у %)

Додаток Е.

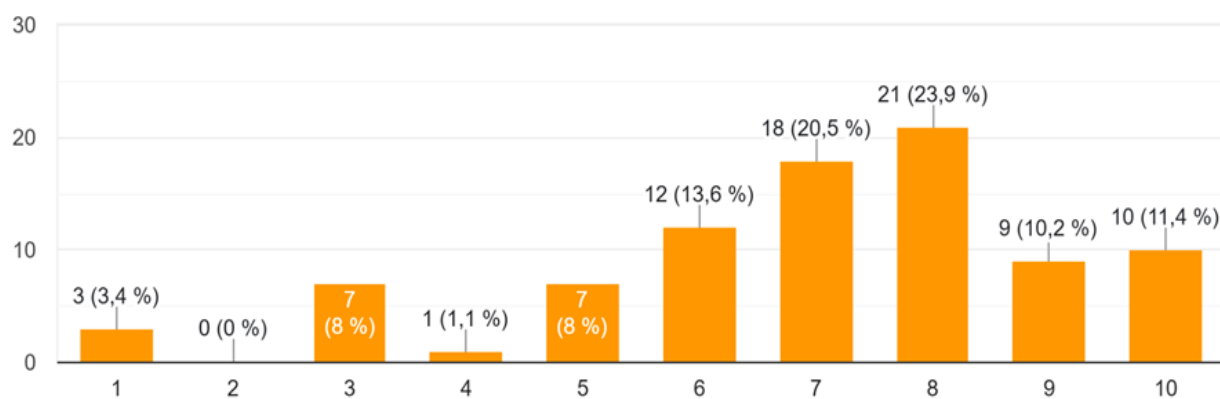

Рис. Е.1. Самооцінка психологічної готовності до роботи психолога студентами-психологами (у %)

Додаток Ж.

2. Оцініть наскільки ви згодні: «В умовах війни професія психолога стає ще більш затребуваною»

88 ответов

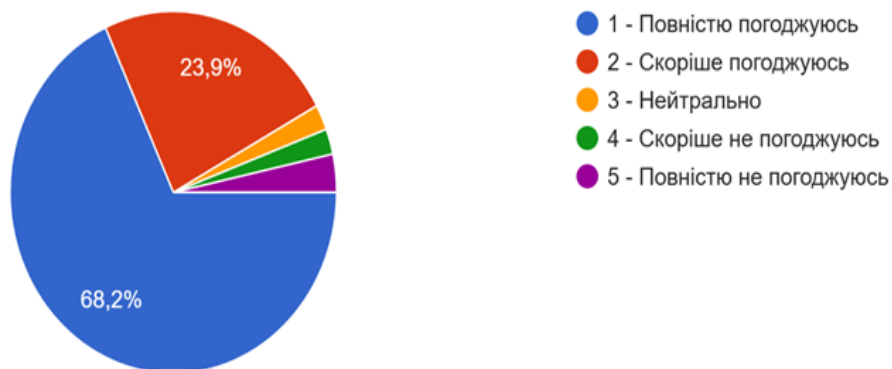

Рис. Ж.1. Оцінка затребуваності професії психолога в умовах війни студентами-психологами (у %)

3. Яка думка здається Вам найвірнішою серед наведених. "Головною причиною вибору професії психолога під час війни в Україні є...":

88 ответов

Рис. Ж.2. Визначення провідної причини вибору професії психолога студентами в умовах війни

5. Наскільки психолог має бути обізнаним у політичній, економічній та соціальній ситуації в країні де іде війна, щоб надавати якісні послуги консультування?

88 ответов

Рис. Ж.3. Оцінка значущості політичної обізнаності для професійної діяльності психолога в умовах війни (у %)

Додаток 3.

Знімок екрану із заголовком розробленої та використаної в дослідженні гул-форми для опитування студентів-психологів

The screenshot shows a web browser window with a survey form. The browser's address bar shows the title 'Магістерське дослідження щодо психологічної готовності майбутніх п...' and a star icon. The page has a top navigation bar with 'Вопросы', 'Ответы', and 'Настройки'. The main content area has a title 'Магістерське дослідження особливостей психологічної готовності майбутніх психологів до професійної діяльності в умовах війни' and a text area with a rich text editor toolbar. Below the text area are two input fields: 'Ваше ім'я (можете вказати псевдонім)' and 'Ваш вік (повна кількість років)'. Both fields have a 'Развернутый ответ' label and a text input area. A right sidebar contains icons for adding, deleting, and other actions. The bottom right corner shows a profile picture and a 'Отправить' button.

Магістерське дослідження щодо психологічної готовності майбутніх п ☆

Вопросы Ответы Настройки

Магістерське дослідження особливостей психологічної готовності майбутніх психологів до професійної діяльності в умовах війни

В I U ↺ ↻

Доброго дня, шановний респондент!
Просимо Вас пройти опитування для магістерського дослідження. Усі результати опитування будуть використані виключно у дослідницьких цілях. Щиро дякуємо за участь!

Ваше ім'я (можете вказати псевдонім) *

Развернутый ответ

Ваш вік (повна кількість років) *

Развернутый ответ

Отправить